

VERGILII MARONIS AENEIS
LIBER I

Felépítése

1-33. Előszó

34-80. A cselekmény in medias res kezdése: Iuno Aeolusnál

81-123. Aeolus kiengedi a szeleket: a vihar

124-156. Neptunus lecsendesíti a tengert

157-222. A trójaiak partra vetődése

223-296. Venus közbenjárása Iuppiternél

297-304. Mercurius követsége Karthágóban

305-417. Aeneas és Venus találkozása

418-493. Aeneas és Achatés csodálják az épülő Karthágót

494-656. Dido fogadja a trójaiakat: Aeneas és Dido találkozása

657-694. Cupido Ascanius képében

695-756. Cupido szerelemre lobbantja Didót

1-33.

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Laviniaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum saevae memorem Iunonis ob iram;
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem, 5
inferretque deos Latio, genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altae moenia Romae.
Musa, mihi causas memora, quo numine laeso,
quidve dolens, regina deum tot volvere casus
insignem pietate virum, tot adire labores 10
impulerit. Tantaene animis caelestibus irae?
Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
Karthago, Italiam contra Tiberinaque longe
ostia, dives opum studiisque asperrima belli;
quam Iuno fertur terris magis omnibus unam 15
posthabita coluisse Samo; hic illius arma,
hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
si qua fata sinant, iam tum tenditque fovetque.
Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
audierat, Tyrias olim quae verteret arces; 20
hinc populum late regem belloque superbum
venturum excidio Libyae: sic volvere Parcas.
Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis 25
necdum etiam causae irarum saevique dolores
exciderant animo: manet alta mente repostum
iudicium Paridis spretaeque iniuria formae,
et genus invisum, et rapti Ganymedis honores.
His accensa super, iactatos aequore toto

Troas, reliquias Danaum atque immitis Achilli,
arcebat longe Latio, multosque per annos
errabant, acti fatis, maria omnia circum.
Tantae molis erat Romanam condere gentem!

30

1-33. Az Aeneis előszava az eposz műfaji követelményeinek megfelelően tárgymegjelöléssel (*propositio*) kezdődik (1-7), segítségül hívással (*invocatio*) folytatódik (8-11), majd Iuno haragjának megindokolásával fejeződik be (12-32).

Arma virumque Fegyvert (háborút) és férfit, vagyis Aeneast. E tárgymegjelölés részben az Iliasra utal, részben az Odysseiára. – **primus** Elsőként, elsőnek. Anténór Aeneas előtt ért ugyan Itáliába, ezt V. is említi (242), de Gallia Cisalpinába, mely korábban nem számított Itáliának. – 2 **Italiam In Italiam**. Költők gyakran elhagyják az in előjárószt mozgást jelentő igék után hely-, sőt népnevek előtt is. Az Italiam első i-je hosszú (contra naturam – mondja Servius) – **fato profogus** “Végzettől üzve”; Aeneas a végzettől rárótt feladatát teljesíti, amikor az égő Trójából elmenekül és Itáliába jön. – **Laviniaque Laviniaque**; “és pedig a laviniumi partokra”. Lavinium város Latiumban, melyet Aeneas fog alapítani, feleségéről, Laviniáról elnevezve. – 3 **multum** A melléknevek semlegese gyakran adverbiumként szerepel a költői nyelvben. – **ille** Megismétli az alanyt névmással, mint Hom. – **iactatus** Ti. *iactatus est*, mint az 5. sorban *passus* – *passus est*. E sor az első hat énekben leírt viszontagságokra utal. – 4 **vi superum** Az égiek akaratából. A plur.gen. *-um* végződése az *-o* tövűeknél eredeti, de később a névmási declinatio *-rum* végződése kiszorította, ezért csak bizonyos főnevek esetében fordul elő: *deum, divum, virum, socium*, tulajdonnevek esetében gyakrabban: *Danaum, Argivum, Pelasgum* stb. – **memorem... ob iram** Emlékező haragja miatt. A *vi superum* pontosítása: elsősorban Iuno haragudott a trójaiakra, de más isteneket is feltűzelt ellenük. Valójában Iuno az emlékező, s haragja vad, tehát V. jelzőcserét (enallagé) alkalmaz. – 5 **quoque et** “És még...is”, “ezenfelül...is”. A 7-12. könyvben leírt harcokra utal. – **dum conderet** A *coni.* (mint a következő sorban is) a célhatározó értelmű *dum* után áll. Serv. szerint *donec* jelentésben szerepel. – *urbem Lavinium*. – 6 **inferretque deos Latio** Hektór árnya bízza meg azzal, hogy Trója istenreit Itáliába vigye, s ezáltal biztosítsa az istenkultusz folytonosságát: Trója és Róma között, vö. 2,239 skk. Az igekötős igék mellett a dativus gyakori az irány jelölésére: *Latio*. – **genus unde Latinum** Ti. *artum est*. Az unde jelentése Serv. szerint: *adverbium est de loco, non deductio a persona*. – 7 **Albanique patres** Aeneas halála után fia, Ascanius új város alapított, Alba Longát, ahol népe 300 évig élt, amíg Romulus meg nem alapította Rómát. – **altae moenia Romae** Serv. szerint *aut propter gloriam aut propter aedificia ingentia aut quia in montibus conlocata est*. De jelzőcsere (enallagé) is elképzelhető: Róma magas falai. A témamegjelölés lezárását V. e három szó ritmusával is jelzi: mindegyik szó egy-egy verslábát alkot. – 8 **quo numine ...**Abl. abs.: “milyen isteni akaratának megsértése miatt?” A segítségül hívott múzsa mindenre emlékszik. – 9 **quidve dolens** “Vagy mit fájlalva”. Az előbbi kifejezés az isteni akaratra vonatkozik, ez az isteni érzelmre. – *tet volvere casus* “Oly sok sorscsapást kiállni” tkp. görgetni, mint a sziklát. – 10 **insignem pietate virum** A *pietas*, amelyről Aeneas a *pius* állandó jelzőt kapja, azt jelzni, hogy Aeneas mint népének vezére és a trójai vallás megmentője elfogadja a sors által ráruházott felelősséget, azaz teljesíti az istenekkel s az emberekkel szembeni kötelességeit; s ez az erény teszi majd naggyá utódait is. – **labores** E szóval jelölik Hercules munkáit is, melyeknek elvégzése után kiérdemelte az Olympost. – 11 **impulerit** Coni. a függő kérdésben. V. gyakran helyezi a körmondatait lezáró utolsó szót a sor elejére. Utána szünet, majd valamely jelentős kérdés, megállapítás után vagy felkiáltás következik. – 11 **tantaene... irae?** “Hát lehet ekkora harag az istenek szívében?” Ez az a kérdés, amelyre az Aeneisben V. a választ keresi. – 12 **Urbs antiqua fult** A múzsától ihletett költő válasza kitérő leírással (*digressio, ekphrasis*) kezdődik. Karthágó csak a költő korához

képest volt régi (*antiqua*), Aeneas megérkeztekor épülőfélben volt. A föníciai Tyrosból kivándorolt telepések alapították (Tyrü...coloni). – 13-14 **Italiam contra ...ostia** “Itáliával, mégpedig a Tiberis-torkolattal messzire szemben”. A Tiberis, melynek gazdasági és kultikus jelentősége is volt a rómaiak számára, Róma jelképe is – **dives ...belli** Karthágót gazdagsága és harciassága tette veszélyes ellenfélle. A *dives* gen. vonzata görög hatásra terjedt el a költői nyelvben; V. és Horatius gyakran használja. – 15-16 **Iuno fertur...posthabita coluisse Samo** Iunót a hagyomány Karthágó legfőbb istenségével, Tanit istennővel azonosította. Innen érthető, hogy a hagyomány szerint (*fertur*) még Samost is mögéje helyezte, ahol pedig Iunónak híres temploma volt, a Heraion – **illius** A névmási gen. –*ius* végződésének hosszú i-jét a költők gyakran rövidnek veszik – 17 **currus** Iuno kocsijáról van szó, mellyel utazott, harcra szállt, vagy amelyre az istenek képmásait helyezték – mondja Servius – **hoc** A mutató névmás neme a kiegészítőhöz (regnum) igazodik. – **gentibus** Dat. poss. – 18 **si qua** Si qua ratione, si aliquo modo. – **tenditque fovetque** Törekszik rá és melengeti a szívében; vonzata: acc. c. inf. –19 **sed enim** Mert bizony – **dūci** Servius szerint: *ductum iri*. – 20 auderiat Iuno csak hallotta, hogy trójai vérből származó hős dűlja majd fel Karthágót: a végzetet az istenek sem ismerik teljesen. – **olim** Egykor; vonatkozhat múltra és jövőre; itt a jövőre utal. – **verteret Everteret**. – **arces** Karthágóra vonatkozik, melyet tyrosi (*Tyrias*) gyarmatosok alapítottak (pars pro toto; synekdoché). Servius: *arces autem ab eo, quod est arceo dictae, quia inde hostes arcentur*. – 21 **late regem** Late regentem. – 22 **venturum** Venturum esse. – **excidio** Dat. finalis az *ad excidum* helyett. – **Libyae** Afrika északi partvidéke a karthágóiak területe. – **volvare Parcas** Ugyanúgy az *audierat*-tól függő acc. c. inf., mint a *populum venturum*. A sorsistennők fonják a végzet fonalát: Clotho, Lachesis, Atropos. – **Saturnia** Iuno jelzője, aki Saturnus leánya volt. – 24 **prima** Servius *princep*nek értelmezi: “elsőként”, de érzelmi beállítottságot is kifejezhet: a Trója elleni háború “leginkább”, “elsősorban” a szívéen feküdt. – **pro ...Argis** *Pro Graecia, pro Graecis*. Latin szövegekben *Argos, -i* n. helyett gyakran szerepel *Argi, -orum* m. Itt volt Héra híres kultushelye, a Héraion. – 25 **etiam** Egyéb okai is voltak Trója elleni haragjának. – 26 **repostum** Synkopé a *repositum* helyett. – 27 **iudicium Paridis** Paris nem Iunónak, hanem Venusnak ítélte a legszebb istennőnek kijáró aranyalmát. – **spretaque...formae** Már Servius kétféle értelmezésre utal: *a*, a *que* explicativum és Paris ítéletét pontosítja; *b*, egy másik mítosz szerint Priamos nővére, Antigoné szebbnek tartotta magát Iunónál, s ezzel megsértette az istennőt. – 28 **genus invisum** Iuno féltékenységből is gyűlölte a trójaiakat, mert ősatyjuk, Dardanos Iuppitertől és Élekrától született. – **rapti Ganymedis honores** A szép trójai királyfit Iuppiter elragadta és pohárnokává tette, s általa háttérbe szorította Iuno lányát, Hébét, az istenek pohárnokát. – 29 **super** A *his*-re vonatkozik mint abl.-szal álló praep.: ezek miatt haragra gyúlva (*accensa*). Mások *insuper* értelemben fogják fel: azonfelül. – 30 **Troas** Görögös plur. acc. – **reliquias Danaum** Akiket a görögök életben hagytak; vö. 598. A görögöket gyakran nevezik *Danaïnak*, Danaosról, Argos alapítójáról. V. a *reliquias*-e-jét hosszúnak veszi; vö. *rèligio*. – **Achilli Achillei, Achillis** (gen). – 31 **multusque per annos** Hét évig. – 33 **tantae molis erat** A proömion s egyben az Aeneis témájának grandiózus összegzése és lezárása. Donatus ezt a megjegyzést fűzi hozzá: *magna enim sine magno labore condi non possunt*.

65-101.

"Aeole, namque tibi divum pater atque hominum rex
et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor
Ilium in Italiam portans victosque penatis:
incute vim ventis submersasque obrue puppis,
aut age diversos et dissice corpora ponto.
Sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae,

quarum quae forma pulcherrima Deiopea, conubio iungam stabili propriamque dicabo, omnis ut tecum meritis pro talibus annos exigat et pulchra faciat te prole parentem."	75
Aeolus haec contra: "Tuus, o regina, quid optes explorare labor; mihi iussa capessere fas est. Tu mihi quodcumque hoc regni, tu sceptrum Iovemque concilias, tu das epulis accumbere divum nimborumque facis tempestatumque potentem."	80
Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem impulit in latus; ac venti velut agmine facto, qua data porta, ruunt et terras turbine perflant. Incubuere mari totumque a sedibus imis una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus. Insequitur clamorque virum stridorque rudentum. Eripiunt subito nubes caelumque diemque Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra; intonuere poli et crebris micat ignibus aether praesentemque viris intentant omnia mortem. Extemplo Aeneae solvuntur frigore membra; ingemit et duplicis tendens ad sidera palmas taliam voce refert: "O terque quaterque beati, quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis contigit oppetere! O Danaum fortissime gentis Tydide! mene Iliacis occumbere campis non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra, saevus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis scuta virum galeasque et fortia corpora volvit!"	90
	95
	100

65-80 Iuno Aeolust vihar keltésére kéri. – 65 **namque** Elliptikus szerkesztés megszólításokban gyakran előfordul; eléje értendő: hozzád fordulok, téged kérlek stb. – **divum pater atque hominum rex** archaikus csengésű formula. – 66 **mulcere dedit** Az inf. használata a *dedit* vonzataként költői; a *vento* a *mulcere*-re is vonatkozik. – 67 **Tyrrhenum navigat aequor** "Hajózik a T. tengeren". A mozgást jelentő igék acc. vonzata görögös. A *Tyrrhenum mare* v. *mare Tuscum*, *mare inferum* a Földközi-tenger Itáliától nyugatra eső része. – 69 **victosque penates** Azáltal, hogy a legyőzött trójaiak isteneiknek új kultuszhelyet építenek, az általuk védett közösség is új életre kel. – 69 **ventis** Dat. az *incute* mellett. – **submersasque obrue puppis** Submerge et obrue puppis. – 70 **age diversos** Sc. *illos, Troianos*. – 71 Homérosi reminiscencia; vö. II. 14, 267 skk., ahol Héra az Álom istenének ígér egy Charist. – **bis septem** Költői körülírás; a mesebeli "hetes" szám említése a szerencsét hangsúlyozza. – 72 **quarum quae** Gen. part; quae ti. est. – **Deiopea** Öt szótagú; nom., mivel a mellékmondat alanya. – 73 *conubio iungam stabili* "Tartós házassággal kötöm hozzád"; Iuno, a házasság védőistennője. A *conubio* u-ja itt megrövidül; más kommentárok *conubio*-ként skandálják. – **propriumque dicabo** "A sajátodnak nyilvánítom". – 75 **pulchra prole** Abl. causae vagy qualitatis. – 77 **fas est** "Kötelességem" (isten törvény szerint). – 78 **quodcumque hoc regni** Ti. est: "bármily kicsi ez az én királyságom". – **tu...tu...tu** Anafora; ünnepélyes szövegek, imák, himnuszok gyakori stílusalakzata. – 79 **concilias**

Kétféle jelentésben szerepel: a *sceptra* mellett “biztosít”, a *Iovem* mellett “jóindulatúvá tesz”.
A concilias...das...facis Iunos jóindulatának fokozatai: közbenjár, adományoz, királlyá tesz.
 81 –101 Aeolus kiengedve a szeleket, vihart támaszt, mely szétszórja Aeneas hajóhadát. – 81
dicta *Ti. sunt.* – **conversa cuspide** “Megfordítva a lándzsát”, abl. abs., de értelmezhető abl.
 instrumentalisnak is; a *c*-alliteráció jól szemlélteti a leírt eseményt. – 82 **velut agmine facto**
 “Mintegy menetoszlopot alkotva”, azaz folytatva Iuno háborúját a trójaiak ellen. – 83 **data**
porta *Ti. est.* A hegy oldalára sújtott, s így kijáratot vágott a szeleknek. V. némi eltéréssel az
 Od. 5. énekének viharleírását követi (291 skk.), de a hangfestés eszközeinek halmozásában
 túltesz mintáján: a zivatar zörejét *t* és *p* hangokkal festi és *c*, *v*-alliterációkkal fokozza. – 85-86
Eurusque Notusque...Africus A keleti, a déli és a délnyugati szél együttes támadására utal a
 –*que* kötőszóhalmozás (*polysyndeton*). Az *Africus* kiemelt helyét és jelzőjét az indokolja,
 hogy ez sodorja majd a trójaiakat Afrika partjaihoz. A *ruunt* ige itt tárgyas: felkavar. – 90 **poli**
 A sarkok, de itt *pars pro toto* (synekdoché): az égbolt, mely a sarkok között feszül. – 91
praesentum... mortem “Jelenlevő” (elkerülhetetlen) halállal fenyegeti a férfiakat (dat.). – 92
solvuntur frigore membra “A hideg félelemtől megoldódnak tagjai”. – 95 **quis** *Quibus.* – 96
oppetere *Ti. mortem.* – 97 **Tydide** *Tydides* voc.-a; Tydeus fia, Diomédés küzdött
 Aeneasszal: II. 5, 297. – 97– 98 **mene...non potuisse** Acc. c. inf. Exclamationis. – 99
Aeacidae Achilles Peleus fia, Aeacus unokája. – **telo iacet** *Telo necatus iacet.* – 100
Sarpedon Zeus fia, Trója szövetségese; Patroklos kezétől esett el (II. 16, 431 skk.). – **Simois**
 Trója egyik folyója, a másik Xanthos vagy Skamandros.

223-296.

Et iam finis erat, cum Iuppiter aethere summo
 despiciens mare velivolum terrasque iacentis
 litoraque et latos populos, sic vertice caeli 225
 constitit, et Libyae defixit lumina regnis.
 Atque illum talis iactantem pectore curas
 tristior et lacrimis oculos suffusa nitentis
 adloquitur Venus: 'O qui res hominumque deumque
 aeternis regis imperiis, et fulmine terres, 230
 quid meus Aeneas in te committere tantum,
 quid Troes potuere, quibus, tot funera passis,
 cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
 Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,
 hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucris, 235
 qui mare, qui terras omni dicione tenerent,
 pollicitus, quae te, genitor, sententia vertit?
 Hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas
 solabar, fatis contraria fata rependens;
 nunc eadem fortuna viros tot casibus actos 240
 insequitur. Quem das finem, rex magne, laborum?
 Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
 Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
 regna Liburnorum, et fontem superare Timavi,
 unde per ora novem vasto cum murmure montis 245
 it mare proruptum et pelago premit arva sonanti.
 Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
 Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
 Troia; nunc placida compostus pace quiescit:

nos, tua progenies, caeli quibus adnuis arcem, 250
 navibus (infandum!) amissis, unius ob iram
 prodimur atque Italis longe disiungimur oris.
 Hic pietatis honos? Sic nos in sceptris reponis?
 Olli subridens hominum sator atque deorum,
 voltu, quo caelum tempestatesque serenat, 255
 oscula libavit natae, dehinc talia fatur:
 'Parce metu, Cytherea: manent immota tuorum
 fata tibi; cernes urbem et promissa Lavini
 moenia, sublimemque feres ad sidera caeli
 magnanimum Aenean; neque me sententia vertit. 260
 Hic tibi (fabor enim, quando haec te cura remordet,
 longius et volvens fatorum arcana movebo)
 bellum ingens geret Italia, populosque feroces
 contundet, moresque viris et moenia ponet,
 tertia dum Latio regnantem viderit aestas, 265
 ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
 At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
 additur, (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno),
 triginta magnos volvendis mensibus orbis
 imperio explebit, regnumque ab sede Lavini 270
 transferet, et longam multa vi muniet Albam.
 Hic iam ter centum totos regnabitur annos
 gente sub Hectorea, donec regina sacerdos,
 Marte gravis, geminam partu dabit Ilia prolem.
 Inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus 275
 Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
 moenia, Romanosque suo de nomine dicet.
 His ego nec metas rerum nec tempora pono;
 imperium sine fine dedi. Quin aspera Iuno,
 quae mare nunc terrasque metu caelumque fatigat, 280
 consilia in melius referet, mecumque fovebit
 Romanos rerum dominos gentemque togatam:
 sic placitum. Veniet lustris labentibus aetas,
 cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenae
 servitio premet, ac victis dominabitur Argis. 285
 Nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
 imperium oceano, famam qui terminet astris,—
 Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
 Hunc tu olim caelo, spoliis Orientis onustum,
 accipies securus; vocabitur hic quoque votis. 290
 Aspera tum positae mitescent saecula bellis;
 cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
 iura dabunt; dirae ferro et compagibus artis
 claudentur Belli portae; Furor impius intus,
 saeva sedens super arma, et centum vinctus aenis 295
 post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.'

223-296 Venus felpanaszolja Iuppiternek, hogy az Aeneasnak adott ígéret nem teljesült; Iuppiter kedvezően válaszol, s feltárja (először itt) Róma jövődő dicsőségét. – 223 **et iam**

finis erat “És már véget ért”, ti. mindaz, ami a trójaiakkal történt, azaz a nehéz nap után elaludtak. Különös átvezető formula, mert ezután az égiek veszik át a szót. – 224 **descripiens** Letekintve a vitorlától repülő tengerre (*mare velivorum*). – 226 **constitit** Szemlélődés közben hirtelen “megállt” és szemét Libyára szegezte. – 227 **talis...curas** Ilyen gondokkal volt elfoglalva (*iactantem*) Iuppiter, ti. azzal, amit a földre letekintve Libya partainál látott, vagyis ő is Aeneas sorsán gondolkodott. – 228 **tristior** Szokatlanul szomorúan; Venus ugyanis mindig mosolyog, de most fiáért aggódik. – **oculos suffusa nitentis** “Ragyogó szemeit könnytől áztatva”; a görög mintára használt mediális értelmű part. megtartja acc. vonzatát – 231 **meus** Érzelmileg hangsúlyozottan; “az én fiam, Aeneas”. – 233 **ob Italiam** “Itália miatt”, más föld el van zárva előlük (*quibus...clauditur*), mert csak Itáliában találhatják meg a sors által rendelt hazájukat. A 3. könyvben leírt bolyongások indokolják Venus panasztát. – 334 **hinc** “Innen, ezektől”; ti Aeneastól és a trójaiaktól. – 235 **revocato a sanguine Teuceri** “Teucer újjáéledt véréből”. Teucer Trója alapítója, vére Aeneasban él tovább, majd Aeneas utódaiban, a rómaikban. – 237 **pollicitus** Ti. es. Kiemelt helyen az előtte lévő sorokra vonatkozik: megígérted, hogy biztosan (*certe*). – **quae...vertit** “Milyen gondolat változtatott meg?” A *cur sententiam mutavisti* közhelyszerű mondat variációja. – 238–9 **hoc...solabar** “Ezzel (az ígérettel) próbáltam magam vigasztalni” Trója pusztulásáért (*occasum Troiae*) – **fatis...repens** “Balsorsukkal az ellenkező sorsot összemérve”, tkp. Balsorsukat ragyogó jövődjükkel kiegyenlítve. Servius: *repens compensans. Et est translatio pecunia*. – 240 **eadem fortuna** Ugyanaz a sors, mint eddig, tehát a balsors üldözi továbbra is a trójákat. – 142 Venus Antenor példáját hozza fel, aki mint a görögökkel kötendő béke híve, Heléné visszaadását szorgalmazta, ezért a görögök megkímélték életét, Venetiáig vezette embereit, s itt várost alapított –243 **Illyricos penetrare sinus Adriaticos p. sinus** Az Adria-tenger északi felének partjait nagyrészt illyrek lakták. Antenor elhajózva Liburnia, Illyrcium, majd a Timavus folyó mellett eljutott Pataviumba, s e hosszú utat e viharos tengeren biztonságban (*tutus*) tette meg. –244 **fontom superare Timavi** Timavus forrása mellett elhaladni; a *superare* tengerészeti kifejezés. Timavus (ma Timavo) egy mérföldnyi hosszú, bővizű folyó (a Trieszti öbölben), sodrása veszélyes. –245 **per ora novem** A hatalmas víztömeg “kilenc nyíláson” tör elő; más hagyomány szerint hét nyíláson. A 9 és 7 mesés szám, itt annyit tesz: sok. – 246 **mare proruptum** A folyó kitörő tengerként zúgó vizével (*pelago...sonanti*) előnti a mezőket. – 247 **urbem Patavi sedesque** Padua városát, mégpedig otthonként, lakhelyül. – 248 **armaque fixi** A révbé jutás jeleként, mint a partra jutott hajótöröttek. Antenor trójai fegyvereit egy templomban az isteneknek ajánlotta föl. – 249 **nunc...quiescit** Antenor, miután várost alapított, kellemes békében nyugodtan pihen. Ez nem azt jelenti, hogy meghalt, hanem azt, hogy túljutott a nehézségeken. – 250 **nos** Venus azonosítja magát fiával. – **quibus adnuis** “Akiknek bólintásoddal megengeded” ti. *caeli arcem*, az égbe jutást. Iuppiter már korábban engedélyezte, hogy Aeneas az Olymposra kerüljön. – 251 **unius ob iram Iunonis ob iram**. Venus Iunóra céloz. – 253 **in scepra reponis** “Így állítod vissza uralmunkat?” Servius: *restituis in regna quae amisimus*. – 254 **Olli** Az illi (dat.) archaikus formája; Enniusnál és V.-nál gyakori. A *subridens* vonzata: (alig észrevehetően) “rámosolyogva”; Iuppiter méltóságában ez illik. – 257 **parce metu** “Ne félj”; *metu* dat. a *parcere* ige vonzataként. – **Cytherea** Venus, illetve Aphrodité a mítosz szerint Cythéra szigeténél emelkedett ki a tenger habjaiból. – 258 **urbem et** Az *et* explicativum: várost, mégpedig Lavinium megígért falait. A “megígért” az Aeneasnak adott jóslatokra utal. – 260 **neque...vertit** Venus kérdésére (237) adott pontos válasz. – 261 **hic** Aeneas. – **tibi** Dat. ethicus, mint a 258. sorban –261–262 **fabor...longinus** “Hosszabban fogok jósolni”; Iuppiter szava a végzet rendelését tartalmazza: *fatum*. De a *longius* kapcsolható a *volvens*-hez is: “messzebbre, a távolabbi jövőre” jelentéssel. – **et movebo** Ti. a végzett titkait fel fogom tárni, kigöngyölítve (*volvens*), mint a tekercset. – 263 **Italia in Italia**. – 264 **moresque viris et moenia ponet** Iuppiter felsorolja Aeneas küldetésének két fontos mozzanatát: meghódítani

Itáliát, és kultúrát teremteni a meghódított területen; 6, 852. – 265–6 Aeneas halálára (illetve a földről való eltűnésére) utal; az Aeneisben leírt események után három évig fog uralkodni . – 266 **Rutulis...subaetis** Dat. ethicus, de lehet abl. abs. Is: a rutulusok legyőzése után. A *hiberna a hiemes* helyett áll. – 267 **cui...Iulo** A dat.-ban álló névmással egyezik maga név; ez a szerkezet gyakoribb, mint a nomen v. cognomen szóval egyeztetett név – 268 **dum res stetit Ilia regno** “Míg Ilium (Tója) uralma fennállt”. – 269 **triginta magnos...orbis** 30 nagy kört, 30 teljes évet. – **volvendis mensibus** Gerundivum helyettesíti a hiányzó part. imp. pass. –it. – 271 **multa vi munit** Erős erődítményként alapítja meg Alba Longát, mely a jelenlegi Castel Gandolfo helyén állt, Rómától kb. 27 kilométerre, délkeletre. – 273 **regina sacerdos** Rhea Silvia, Numitor albai király leánya, akinek Ilia neve trójai származásra utal. – 274 **Marte garvis** Marte grvida. – 275 **lupae...tegmine laetus** Romulus örömmel öltött farkasbőrt magára, mert ezáltal is emlékezett az őt tápláló nőtényfarkasra. – 276 **excipiet** Romulus átveszi az uralmat. Mivel az albai királynak nem volt fia, Romulus Ascanius–Iulus jogos utódja. – 276–7 **Mavortia...moenia** *Mavortia* a *Martia* archaikus formája: Mars városát, Rómát. Marsnak ősi kultusza volt Rómában, ezzel magyarázható, hogy Romulus atyjaként szerepel. – 278 **nec metas...nec tempora** “Sem térbeli, sem időbeli határt” nem szabok (*pono*) uralmuknak. – 279 **quin** Sőt még Iuno is megváltoztatja ellenséges érzületét. – 280 **metu...fatigat** Servius: *metu scilicet quem de Carthagine habet, ut supra (23) id metuens, vel metu, quo Troianos terret et Venerem.* – 282 **rerum dominos gentemque togatam** A rómaiak két tevékenységére utal: a hódításra, és az azt követő kultúrateremtésre, a romanizációra – 284 **domus Assaraci** Assaracus háza, családja. Mivel Assaracus Achises nagyapja, Iuppiter megjósolja, hogy a trójaiak utódai bosszút állnak hazájukat elpusztító görögökön. – **Pthiam** Phtia Achilles szülőháza. – **Mycenas** Mycenae a görög seregek fővezérének, Agamemnónnak városa. – 285 Argis Argos (lat. *Argi, orum*) a félelmetes görög hős, Diomédés hazája. – 286 **Troianus... Caesar** nem könnyű eldönteni, hogy ez az elnevezés Iulius Caesarra vagy Augustusra vonatkozik-e. – 287 **qui terminet** Következményes mellékmondat. – 288 **demissum nomen** A Iulus névből származtatott Iulis név is arra utal, hogy Caesar ősatyja Iulus. – 289 **spoliis Orientis omustum** Akik Augusta vonatkoztatják a jóslat szavait, e sorokat az actiumi csatára értik. – 290 **secura** Venus biztos lehet Caesar apotheosisában; vö. Servius: *quia post mortem Caesar meruit aram, fastigium, flaminem.* – 291 **aspera...mitescent saecula** A polgárháborúk szörnyű ideje megszélidül majd: ez a rész már biztosan Augustusra és béketeremtő tevékenységre utal. – 292 **cana Fides** A rómaiak hűségét legsajátosabb nemzeti tulajdonságuknak tekintették, s ősi (ezért fehér hajú: *cana*) istennőjüként tisztelték. – **Remo cum fratre Quirinus** Quirinus itt ugyanúgy Romulust jelenti, mint 6,895-ben. Romulus és Remus békés együtt uralkodása az Augustus-kori békét szimbolizálja, s egyben már cáfolja Hor. 7. epodoszának a testvérgyilkosság átkára vonatkozó súlyos kijelentését. – 293 **ferro et compagibus artis** Hendiadyoin: “szoros vasbilincsekkel”, ti. bezárják Ianus templomát, mely Numa király szándéka szerint nyitott állapotban a harcot, bezárva pedig a békét jelezte. Először az első pun háború után zárták be, i. e. 235-ben, másodszer az actiumi csata után, i. e. 29-ben. – 294 **Furor impius** Servius szerint V. a Furor képét egy festmény alapján írta le, mely Augustus forumán állt; Plinius szerint ezt Apellés festette (Nat. hist. 35,92–93.).

441-463.

Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbrae,
 quo primum iactati undis et turbine Poeni
 effodere loco signum, quod regia Iuno
 monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello
 egregiam et facilem victu per saecula gentem.
 Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido

561-610.

Tum breviter Dido, voltum demissa, profatur:

'Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.

Res dura et regni novitas me talia cogunt
moliri, et late finis custode tueri.

Quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat urbem, 565

virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?

Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni,
nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.

Seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva,
sive Erycis finis regemque optatis Acesten, 570
auxilio tutos dimittam, opibusque iuvabo.

Voltis et his mecum pariter considerare regnis;
urbem quam statuo vestra est, subducite navis;
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.

Atque utinam rex ipse Noto compulsus eodem 575

adforet Aeneas! Equidem per litora certos
dimittam et Libyae lustrare extrema iubebo,
si quibus eiectus silvis aut urbibus errat.'

His animum arrecti dictis et fortis Achates
et pater Aeneas iamdudum erumpere nubem 580
ardebant. Prior Aeneas compellat Achates:

'Nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
omnia tuta vides, classem sociosque receptos.

Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
submersum; dictis respondent cetera matris.' 585

Vix ea fatus erat, cum circumfusa repente
scindit se nubes et in aethera purgat apertum.

Restitit Aeneas claraque in luce refulsit,
os umerosque deo similis; namque ipsa decoram
caesariem nato genetrix lumenque iuventae 590
purpureum et laetos oculis adflarat honores:

quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
argentum Pariusve lapis circumdatur auro.

Tum sic reginam adloquitur, cunctisque repente
improvisus ait: 'Coram, quem quaeritis, adsum, 595
Troius Aeneas, Libycis ereptus ab undis.

O sola infandos Troiae miserata labores,
quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,
urbe, domo, socias, grates persolvere dignas 600
non opis est nostrae, Dido, nec quicquid ubique est

gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.

Di tibi, si qua pios respectant numina, si quid
usquam iustitia est et mens sibi conscia recti,
praemia digna ferant. Quae te tam laeta tulerunt 605

saecula? Qui tanti talem genuere parentes?

In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet,

semper honos nomenque tuum laudesque manebunt,
quae me cumque vocant terrae.'

610

561-610 Dido barátságosan fogadja Aeneast és társait. – 561 **vultum demissa** Part. mediális értelemben tárggyal; a lehajtott fej nőies s egyben szerény magatartást mutat. – 562 **solvite corde metum** Távolítsátok el szívetekből a félelmet. – 563 **res dura** A kegyetlen szükség, ti. az, hogy barbár népek vesznek körül. – **regni novitas** A királyság új volta indokolja a szigorú rendelkezéseket; vö. I. István szigorú törvényeit: – **Aeneadum** – Troianorum. – 567 **non obtunsa adeo** Nem annyira érzéketlen a szíve a punoknak. – 568 **nec tam...ab urbe** A Nap nem hajtja lovait városunktól messze (elfordulva). Képes kifejezése annak, hogy nem olyan civilizálatlanok, nem laknak annyira távol a többi néptől, hogy hírek ne érkezzenek el hozzájuk. – 569 **Saturniaque arva** Ilioneus Latiumot is megnevezi; Dido azzal is mutatja tájékozottságát, hogy mitikus nevét is megemlíti; Saturnusi föld. – 570 **Erycis finis** Eryx vidékét, azaz Szicíliát, ahol Venus fia, Eryx élt, közelebbről az Eryx hegyet (ma: Erice), ahol Hercules megölte Eryxet. – 571 **tutos Vos tutos.** – 572 **vultis Akartok? Lenne kedvetek? – his...regnis** *In meo regno.* – 574 **mihi...agetur** Dat. auctoris: fognak bánni, ti. megkülönböztetés nélkül. – 575 **Noto...eodem** Ugyanattól a széltől partra sodorva, ti. mint ti. – 576 **adforet Adesset.** – **certos** Megbízható embereket. – 578 **si...errat** “Hátha bolyong”. – 579 **animum arrecti** Acc. a medialis part. mellett: a szívükben felbátorodva; vö. 228. – 581 **prior** Elsőként; attr. praed. – 584 **unus abest** *Ex sociis non'nisi unus abest.* Az eltűntnek hitt 12 hajó mindegyikéről van küldött, csak Orontes hajójáról nincs senki: ezt látták elsüllyedni. – 585 **cetera** A többi, mert Venus 12 hattyúról, azaz hajóról szólt. – 587 **In aethera purgat apertum** A *se* ide is tartozik: átlátszó levegővé tisztul. – 588 **restitit** Ott állt, ott maradt Aeneas, miután szétfoslott a felhő. – 589 **os humerosque** Acc. Graecus; Odysseust Pallas Athéné szépíti meg (Od. 6,279 skk. és 23,256 skk.), Aeneast Venus, hogy a legszebb nővel a legszebb férfi találkozik. – **ipsa Ipsa Venus**, maga a szépség istennője szépítette meg, aki valóban tudja, mi a szép. – 591 **laetos...honores** Derűs csillogást, ti. *adflaverat*: árasztott v. lehelt a szemére; Az *adflaverat* nem egyformán illik tárgyaihoz: *caesariem, lumen, honores*: zeugma. – 592 **manus...ebori** Az elefántcsont maga is szép és értékes, de a művészi munka még értékesebbé teszi. – 593 **Pariusve lapis** A parosi márvány híres volt fehér ragyogásáról, melyet még inkább kiemelt az aranyfoglalat. – 597 **o sola... miserata labores** A *misereor* part. perfectuma aktív értelmű: aki egyedül könyörültél Trója szörnyű szenvedésein. – 600 **urbe domo socias** Városodba, házadba készülsz befogadni (praes. imp. de conatu). – 601 **non opis est nostrae** Nem áll a mi hatalmunkban, nem a mi erőnkhez mért feladat (gen. proprietatis). – **nec quidquid ubique est** *Nec gentis Dardanie, quidquid ubique est gentis*: a trójai nép hatalmában sem áll, amennyien csak vannak akárhol is. – 602 **quae sparsa** *Ti. est*: amely nemzet szét van szórva részint rabszolgaként, részint menekülő, valahol városalapító közösségként. – 604 **mens sibi conscia recti** A helyesnek tudatában levő értelem (lelkiismeret). 605–6 **laeta...tanti** Szerencsés...nagyszerű – 607 **montibus** Abl. loci. – 608 **lustrabunt convexa** Végigjárják a völgyeket (mintha látni akarnák azokat) – **polus dum sidera pascet** Amíg az ég tüzével táplálja a csillagokat – 610 **quae me cumque...terrae** *Quaecumque vocant me terrae.* Aeneas tudja, hogy Itáliába kell mennie, erre azonban itt csak céloz.

LIBER II

1-56: Aeneas elkezd elbeszélését: a faló felfedezése

57-199: Sinon és beszéde

199-249: Laocoon halála

250-67: Sinon kiengedi a harcosokat a falóból
 268-97: Hector szelleme megjelenik Aenesnak
 298-317: Aeneas felébred, harcra rohan
 318-69: Panthos, Apollo papja arra kéri Aenaest, hogy meneküljön
 370-401: Aeneasék görög fegyvereket szereznek Androgeos csapatától
 402-52: Harc Cassandráért
 453-505: Harc Priamus palotájában
 506-58: Priamus halála
 567-87: Aeneas Helenére akad
 588-623: Venus lehúti fiának indulatát
 624-70: Aeneas saját házában
 671-729: Az égi fény Iulus feje fölött; útnak indulnak
 730-95: Creusa eltűnése
 796-804: Aeneas visszatér a megbeszélrt rejtekhelyhez.

1-56.

Conticuere omnes intentique ora tenebant
 inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
 Infandum, regina, iubes renouare dolorem,
 Troianas ut opes et lamentabile regnum
 eruerint Danaï, quaeque ipse miserrima uidi 5
 et quorum pars magna fui. quis talia fando
 Myrmidonum Dolopumue aut duri miles Vlixī
 temperet a lacrimis? et iam nox umida caelo
 praecipitat suadentque cadentia sidera somnos.
 sed si tantus amor casus cognoscere nostros 10
 et breuiter Troiae supremum audire laborem,
 quamquam animus meminisse horret luctuque refugit,
 incipiam. fracti bello fatisque repulsi
 ductores Danaum tot iam labentibus annis
 instar montis equum diuina Palladis arte 15
 aedificant, sectaque intexunt abiete costas;
 uotum pro reditu simulant; ea fama uagatur.
 huc delecta uirum sortiti corpora furtim
 includunt caeco lateri penitusque cauernas
 ingentis utrumque armato milite complent. 20
 est in conspectu Tenedos, notissima fama
 insula, diues opum Priami dum regna manebant,
 nunc tantum sinus et statio male fida carinis:
 huc se prouecti deserto in litore condunt;
 nos abiisse rati et uento petiisse Mycenās. 25
 ergo omnis longo soluit se Teucra luctu;
 panduntur portae, iuuat ire et Dorica castra
 desertosque uidere locos litusque relictum:
 hic Dolopum manus, hic saeuus tendebat Achilles;
 classibus hic locus, hic acie certare solebant. 30
 pars stupet innuptae donum exitiale Mineruae
 et molem mirantur equi; primusque Thymoetes
 duci intra muros hortatur et arce locari,
 siue dolo seu iam Troiae sic fata ferebant.

at Capys, et quorum melior sententia menti,	35
aut pelago Danaum insidias suspectaque dona praecipitare iubent subiectisque urere flammis, aut terebrare cauas uteri et temptare latebras. scinditur incertum studia in contraria uulgus.	
Primus ibi ante omnis magna comitante caterua	40
Laocoon ardens summa decurrit ab arce, et procul 'o miseri, quae tanta insania, ciues? creditis auectos hostis? aut ulla putatis dona carere dolis Danaum? sic notus Vlixes?	
aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui,	45
aut haec in nostros fabricata est machina muros, inspectura domos uenturaque desuper urbi, aut aliquis latet error; equo ne credite, Teucri. quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.'	
sic fatus ualidis ingentem uiribus hastam	50
in latus inque feri curuam compagibus aluum contorsit. stetit illa tremens, uteroque recusso insonuere cauae gemitumque dedere cauernae. et, si fata deum, si mens non laeua fuisset,	
impulerat ferro Argolicas foedare latebras,	55
Troiaque nunc staret, Priamique arx alta maneres.	

1-56. Aeneas elkezdi elbeszélését a trójai háborúról: a faló felfedezése és a vele kapcsolatos találgatások. – 1 **conticuere omnes** Szállóigévé vált híres kezdés. – 2 **pater Aeneas** A főhős népe iránt felelősségét, gondoskodását fejezi ki, a római *paterfamilias* tekintélyét is érzékelteti. – 4 **ut** Független kérdés kérdőszava: hogyan. – 6 **quorum pars** A *quorum a miserrimára* utal vissza: e sajnálatos eseményekben nekem is nagy részem volt. – 7 **Myrmidonum Dolopumve** A myrmidonok vezére Achilles, a dolopsoké Achilles fia, Neoptolemos, más néven Pyrrhos volt. – **Ulixi**. E három görög hős hozta a legnagyobb csapást a trójaikra: Achilles megölte Hektórt, Neoptolemos Priamost, s Odysseus tervelte ki a falóvat. – 9 **praecipitat** Intransitiv: lehull, leszáll az égből (*caelo*). – *cadentia sidera* A leszálló, lenyugovó csillagképek, amelyek már elérve legmagasabb pontjukat lefelé szállnak; mindez arra utal, hogy késő éjszaka van. 10 **amor Cupiditas, desideritum**: utána az infinitivus költői. – 12 **meminisse horret luctuque refugit** Visszariad a gyásztól és még most is retteg az emlékezéstől; a 2. könyv hangulatát a *horror* és a *luctus* jellemzi. A *refugit* perf. Log. – 15 *instar montis* Az *equum* értelmezője: lovat, olyan nagyot, mint egy hegy: hegy nagyságú lovat; gen.-szal: oly nagy, mint. – **divina Palladis arte** A ló Odysseus ötlete volt, de Epeios készítette el Pallas Athéné segítségével; vö. Od. 8, 493. – 16 **sectaque...abiete** Összevágott fenyővel, fenyődeszkákkal; az *i* az *abiete* alakban félhangzó: *abjete*. – 17 **votum...simulant** Fogadalmi ajándéknak tüntetik fel hazatérésükért (*pro reditu*). – 18 **delecta virum...corpora** *Delectorum virorum corpora*: válogatott férfiakat. – 19–20 **cavernas...uterumque** Hendiadyoin: *cavum uterum*. – 21 **in conspectu** Trója látóhatárában; Tenedos kis sziget a Dardanellák közelében. Mindenütt szerepel a Trója-mondában, ezért híres. – 23 **male fida** *Non satis fida, parum fida*: megbízhatatlan, dat.-szal: *carinis*. – 24 **huc** A *provecti*-re és a *se condunt*-ra egyaránt vonatkozik. – 25 **rati** Ti. *Nos rati sumus eos abiisse*. – 29 *tendebat* Katonai terminus: sátorozott: *tentorium habebat*. – 31 **stupet...donum** A trójaiak egy része a Minervának adott ajándékot csodálja; az *innuptae...Minervae* gen. obi. Hyginus szerint a lovon ez a felirat állt; *Danai Minervae dono dant* (Fab. 108). – 32 **Thymoetes** Feleségét és fiát megölette Priamos, s lehet, hogy emiatt bosszúból javasolta a faló bevitelét. – 37 **fata** V.

azt is hangsúlyozta, hogy a végzet akaratából pusztult el Trója. – 35 **Capys** Ő Aeneas kíséretében volt; róla kapta volna Capua a nevét. – 36 **aut** Kétféle javaslat hangzik el a lóval kapcsolatban: vagy elpusztítani, és pedig akár tűzzel, akár vízzel (azaz a tengerbe vetni), vagy kifürkészni belsejét. Bár a kéziratok a *subiectisque* olvasatot hozzák, a Servius által említett *subiectisve* jobban beleillik a szövegösszefüggésbe. – 39 **scinditur...studia in contraria** A nép (*vulgus*) két ellentétes táborra szakad, ti. Thymoítésére és Kapyséra. – 40 **ibi** Ekkor, amikor teljes a tanácsstalanság. – 41 **Laocoon** Priamos fia és Apollón papja; tekintélyét mutatja nagy számú kísérete (*magna comitante caterva*). Az eredeti történetben Cassandra nagyobb szerepet játszik nála, ezért elképzelhető, hogy V. tette Laokoónt középponti alakká. – **summa...ab arce** Priamos várában volt egy magas torony, ahonnan be lehetett látni az egész vidéket; feltehetőleg innen sietett le L. – 42 **quae tante insania** Micsoda esztelenség; ez az erős kijelentés és az állítmány elhagyása L. felháborodását festi. – 43 **avectos** Ti. *esse*. – 44 **sic notus** Ti. *est*: így (ily kevéssé) ismeritek U.-t. Laokoón nem tudja, hogy Odysseus eszelte ki a falovat, csak feltételezi, hogy valamiféle csapdát állított. – 45 **ligno** L. egyszerű fának mondja a falovat, s ezzel azt akarja kiemelni, hogy nem kell tőle félni. – 46 **machina** Itt ostromgép, ravasz szerkezet értelemben szerepel. – 48 **error** Megtévesztés, becsapás. – 49 **et** Még akkor is, még ha... A sor már az antikvitásban közmondásossá vált. – 51 **inque feri curvam compagibus alvum** A (vad)állat eresztékektől domboruló hasába; a *compagibus* V. kedvelt ablativusa; szokásosabb a *curvis compagibus* lenne. – 53 **cavae...cavarnae** Figura etymologica; a sor hangzása jól festi a dárda becsapódása okozta tompa dördülést. – 54 **fata...mens** A *laeva* mindkettőre vonatkozik: ha az istenek adta végzet nem lett volna irántunk ellenséges, ha helyén lett volna az eszünk. Tehát a sors és az emberi meggondolatlanság okozta Trója pusztulását. – 55 **impulerat** *Impulisset* helyett arra utal, hogy ha nem lettek volna ilyen előzmények, a következmény létrejön.

199-297.

Hic aliud maius miseris multoque tremendum obicitur magis atque improvida pectora turbat.	200
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos, sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras. Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta (horresco referens) immensis orbibus angues incumbunt pelago pariterque ad litora tendunt;	205
pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque sanguineae superant undas, pars cetera pontum pone legit sinuatque immensa uolumine terga. Fit sonitus spumante salo; iamque arva tenebant ardentisque oculos suffecti sanguine et igni	210
sibila lambebant linguis vibrantibus ora. Diffugimus uisu exsanguis. illi agmine certo Laocoonta petunt; et primum parva duorum corpora natorum serpens amplexus uterque implicat et miseris morsu depascitur artus;	215
post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem corripiunt spirisque ligant ingentibus; et iam bis medium amplexi, bis collo squamea circum terga dati superant capite et cervicibus altis. Ille simul manibus tendit divellere nodos	220
perfusus sanie vittas atroque veneno, clamores simul horrendos ad sidera tollit:	

qualis mugitus, fugit cum saucius aram
 taurus et incertam excussit cervice securim.

At gemini lapsu delubra ad summa dracones 225
 effugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem,
 sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
 Tum uero tremefacta novus per pectora cunctis
 insinuat pavor, et scelus expendisse merentem

Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur 230
 laeserit et tergo sceleratam intorsit hastam.
 ducendum ad sedes simulacrum orandaque divae
 numina conclamant.

Dividimus muros et moenia pandimus urbis.

accingunt omnes operi pedibusque rotarum 235
 subiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
 intendunt; scandit fatalis machina muros
 feta armis. pueri circum innuptaeque puellae
 sacra canunt funemque manu contingere gaudent;

illa subit mediaeque minans inlabitur urbi. 240
 o patria, o diuum domus Ilium et incluta bello
 moenia Dardanidum! quater ipso in limine portae
 substitit atque utero sonitum quater arma dedere;
 instamus tamen immemores caecique furore

et monstrum infelix sacrata sistimus arce. 245
 tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
 ora dei iussu non umquam credita Teucris.
 nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
 ille dies, festa velamus fronde per urbem.

Vertitur interea caelum et ruit Oceano nox 250
 involvens umbra magna terramque polumque
 Myrmidonumque dolos; fusi per moenia Teucris
 conticuere; sopor fessos complectitur artus.
 et iam Argiua phalanx instructis nauibus ibat

a Tenedo tacitae per amica silentia lunae 255
 litora nota petens, flammam cum regia puppis
 extulerat, fatisque deum defensum iniquis
 inclusos utero Danaos et pinea furtim
 laxat claustra Sinon. illos patefactus ad auras

reddit equus laetique cauo se robore promunt 260
 Thessandrus Sthenelusque duces et dirus Vlixes,
 demissum lapsi per funem, Acamasque Thoasque
 Pelidesque Neoptolemus primusque Machaon
 et Menelaus et ipse doli fabricator Epeos.

invadunt urbem somno vinoque sepultam; 265
 caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis
 accipiunt socios atque agmina conscia iungunt.
 Tempus erat quo prima quies mortalibus aegris
 incipit et dono divum gratissima serpit.

in somnis, ecce, ante oculos maestissimus Hector 270
 visus adesse mihi largosque effundere fletus,
 raptatus bigis ut quondam, aterque cruento

pulvere perque pedes traiectus lora tumentis.
 ei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
 Hectore qui redit exuvias indutus Achilli 275
 vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis!
 squalentem barbam et concretos sanguine crinis
 vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
 accepit patrios. ultro flens ipse videbar
 compellare virum et maestas expromere voces: 280
 'o lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum,
 quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
 exspectate venis? ut te post multa tuorum
 funera, post varios hominumque urbisque labores
 defessi aspiciamus! quae causa indigna serenos 285
 foedavit vultus? aut cur haec vulnera cerno?'
 ille nihil, nec me quaerentem vana moratur,
 sed grauiter gemitus imo de pectore ducens,
 'Heu fuge, nate dea, teque his' ait 'eripe flammis.
 hostis habet muros; ruit alto a culmine Troia. 290
 sat patriae Priamoque datum: si Pergama dextra
 defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
 sacra suosque tibi commendat Troia penatis;
 hos cape fatorum comites, his moenia quaere
 magna pererrato status quae denique ponto.' 295
 sic ait et manibus vittas Vestamque potentem
 aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

199–249 Laokoón halála; a trójaiak intő jelnek veszik, s falovat bevontatják a városba. – 199 **hic** Ekkor. – **multoque** A *maiusra* vonatkozik. – 201 **ductus...sorte** Neptunus számára sorshúzással választott pap; Neptunus papját megölték, s Laokoón helyettesítette. – 202 **sollemnis...ad aras** Az ünnepélyesen előkészített oltárnál, mely valószínűleg a tengerparton állt. – 203–4 **gemini...angues** A két kígyó Tenedos felől jön, ahogyan majd a görögök is. – **immensis orbibus** Abl. qual. – 206 **iubaeque** Vértörős tarajuk sárkányszerűvé teszi e kígyókat. – 207 **pars cetera** Testük többi része. – pone legit Hátul siklik a tengeren (*pontum*) – **sinuatque...terga** Mérhetetlen hosszúságát ívekbe görbíti. – 209 **fit sonitus** Az alliterációk szépen festik a tengeren sikló kígyók nesztét. – 210 **oculos suffecti** Elöntötte szemüket (mediális értelemben) a vér és a tűz. – 212 **agmine certo** Határozott menetben. – 213 **Laocoonta** Görögös acc. – 214 **serpens...uterque** Egy-egy kígyó egy-egy gyermeket ragadott meg, az apát pedig mindkettő együtt (*corripunt*). – 218 **medium** Testének középső részét, derekát. – **circum** Ti. *dati*: tmesis; vonzata dat. (*collo*) és acc. (*terga*). – 221 **perfusus sanie vittas** Vér áztatja papi szalagját, vö. 210. – 222 **clamores...tollit** Lessing ezt a leírást és a Laocoon-csoportot vizsgálta, hogy kimutassa: a leíró és az ábrázoló művészet más-más eszközzel ér el hatást. A Laokoón-csoportot 1506-ban Rómában találták meg. Három rhodosi mester, Agésandros, Polydóros és Athénodóros műve (i. u. 1. sz.). – 223 **qualis mugitus** Ti. *quem tollit taurus*. E hasonlat tragikus volta mellett ironikus is: Laokoón az áldozati állat helyzetébe kerül. – 225 **at gemini lapsu** A kígyópár pedig csúszva a szárazföldön elmenekül, miután Laokoónt megöli. – 226 **Tritionidis arcem** A Minerva-templom a fellegrvárban volt, onnan rohant le Laokoón, s oda menekülnek most a kígyók, s ez világos figyelmeztetés a trójaiak számára. – 228 **tum vero** Még csak ekkor igazán. – 230 **ferunt** Ti. Troiani: a trójaiak azt mondják, hogy méltán lakolt meg bűnéért Laokoón. – **sacrum** A szörnyből Sinón szavainak és Laokoón halálának hatására szent tárgy lett. – 231 **tergo** Dat. az *intoserit*

vonzataként. – 232 **ad sedes** Ti. Minervae; a *simulacrum* itt a falóra vonatkozik. – 233 **conclamant** Kétértelmű ige: együtt kiállt, elsirat vmit. – 234 **muros et moenia** A *muros* a városfalra vonatkozik, a *moenia* a benne lévő épületekre. Lerombolják a falakat a kapunál, a két oldalon, hogy beférjen a faló. – 235 **accingunt** Hozzáfognak a munkához (dat); intransitív. – 235–236 **rotarum...lapsus** Ti. *rotas labentes*. A trójai falovat olykor kerekeken állva nagy kerékkal ellátott deszkán állva ábrázolták. V. leírása szerint maguk a trójaiak szerelnék a ló alá kerekeket. – 238 **feta armis** Fegyverektől terhesen; vö. 20. A faló bevitele (V. korában is élő) római rítusok szerint történik. – 240 **subit** Közeledik, ti. a városfalhoz. – inlabitur Becsúszik a város közepébe, vagyis a falakon belülre, magasra emelkedve s egyben fenyegetően (minans). – 243 **substitit** A küszöbön négyszer is megakadt a faló, ami rossz jelnek számít. – 244 **immemores** Nem tulajdonítanak jelentőséget a faló “megbotlásának”, mert úrrá lesz rajtuk a *furor*: az istenek vaksággal sújtják azokat, akiket el akarnak pusztítani. – 245 **monstrum infelix** A szerencsétlenségüket okozó alkotmányt éppen a legszentebb helyre állították. – 246 **Cassandra** Cassandra Apollóntól jóstehetséget kapott; később miután megsértette Apollónt, az isten azzal büntette, hogy jóslatát senki se higgye el. A *fatis...futuris* dativus; a *credita* az *ora*-val van egyeztetve, nem Kassandrával. – 248 **miseri, quibus...esset** szerencsétlenek, mivel ez volt az utolsó napunk; *esset – futurus esset*; con. az okot fejezi ki. – 249 **fasta...fronde** (A szentélyeket, házakat) lombkoszorúkkal, zöld ágakkal díszítik városszerte (*per urbem*).

250–67 Leszáll az éj; a trójaiak elalszanak. Tenedos felől jön a görög flotta, Sinón meglátva jelüket, kinyitja a falovat. A kiengedett görögök leölik az őroket és kinyitják a kapukat. – 250 **ruit Oceano nox** Az éjszaka elötör az óceánból. – 252 **Myrmidonumque** A görögök; vö. 7. – 254 **et iam** A *iam* elidálva. – 255 **tacitae per amica silentia lunae** A hallgatag hold baráti csendjében; baráti, mert világít a görögök számára, hallgatag, mert nem árulja el őket, hiszen a trójaiak alszanak. – 256 **flammas** Fáklyát, tűzjelet. V. itt eltér a legáltalánosabb mítoszvariánstól, mely szerint Trójából adták le a tűzjelet a görög hajóknak. V.-nál Sinón kapja a tűzjelet a hajókról a faló kinyitásához. – 257 **extulerat** Praet. Perf., mert hirtelen adta meg a jelet, amikor már egy ideje jött a hajóraj (*ibat*), és ere Sinón kiengedte a görögöket. – iniquis Ti. a trójaiak számára. – 260 **se...promunt** Ez az ige nem szerepel visszahatóként Vergilius előtt: előjönnek. V. háromszor három csoportot nevez meg. – 261–4 Thessandros Polyneikés fia, Sthenelos Diomédés barátja, Akamas Théseus egyik fia, Thoas homérosi hős (II, 2,638 skk), Machaón orvos, Epeos a faló előkészítője. Neoptolemos Achilles fia. – 262 **demissum...per funem** Leeresztett kötélen; más leírás szerint létrán. – 263 **priumsque Machaon** Nem valószínű, hogy M. elsőnek jött le; a *primas* itt inkább annyit jelent: kiváló. – 265 **somno vinoque sepultam**. A görögöknek könnyű dolguk volt a bortól álomba merült trójaiak lekaszabolásakor. – 267 **conscia** Ti. *doli*.

268–97. Hektór szelleme megjelenik Aenesznak és felszólítja, hogy meneküljön el és vigye magával Trója isteneit. – 268 **mortalibus aegris** A szegény halandók számára. – 270 **maestissimus** Hektór igen szomorúan jelenik meg (*visus est adesse*) Aenesznak; a *gratissima* és a *maestissimus* tragikus ellentétet alkot. – 271 **largosque...fletus** Sűrű könnyeket hullat Hektór, nem maga, hanem Trója eljövendő pusztulása miatt. – 272 **ut quondam** Mint egykor, ti. amikor Achilles megölte. – 273 **perque...tumentis** Szíjjal átfűzve dagadt lábán, A *lora* passzív ige mellett álló tárgy; vö. 210. – 275 **exuvias indutus Achilli** Amikor Hektór megölte Patroklost, aki Achilles fegyvereivel küzdött; Hektór elzsákmányolta azokat és magára öltötte. – 276 **Phrygios...ignis** Hektór a görög hajóhadig merészkedve tűzcsóvákat vetett rájuk. – 279 **ultro** Önként, anélkül, hogy Hektór megszólította volna; *ipse a flens*-hez tartozik. – 281 **o lux** Enniusi reminiscencia. – 282 **quibus...oris** Aeneas álmában csak azt tudja, hogy Hektór elment, és azt kérdezi, miért ily későn tér vissza és honnan. – 283 **expectate** Vocativus Hektórral egyeztetve praedikatív értelemben. – **ut** Az *aspicimus*-ra vonatkozik: milyen örömmel pillantalak meg. – 287 **ille nihil** Ti. *dixit, respondit*. – *moratur* Ő nem törődik velem,

az ostoba dolgokat kérdezővel. – 289 **heu fuge** Fontos mozzanat: Hektór első szava az, hogy Aeneas meneküljön; ugyanis volt olyan hagyomány, mely elítélte azt, hogy Aeneas elmenekült, ahelyett, hogy harcolt volna. Servius szerint Aeneas menekülése: *utile, necessarium, honestum*. – **flammis** Aeneas most értesült róla, hogy a város lángokban áll. Más hagyomány szerint a görögök előbb kirabolták Tróját, s csak azután gyújtották fel. – 290 **alto a culmine** Magas csúcsáról. – 291 **sat...datum** *Satis datum est* – eleget tettünk már; a satis dare kereskedelmi kifejezés. – 292 **hac** Jobbommal én is megvédtem volna, tehát már nem lehet Tróját megvédeni. Aeneas jogosan menekülhet, mert más kötelesség vár rá. – 293 **penatis** Vö. Aen. 1,6: *inferreque deos latio*. – 295 **magna** Inkább a vonatkozó mellékmondathoz tartozik: “amelyeket (ti. falakat) végül is magassá fogod építeni”. – 296 **vitas Vestumque** Vestát, a szalagokkal díszítettet; Vesta a házi tűzhely istene egy-egy család számára, de az állam számára is. – 297 **adytis...penetralibus** A belső szentélyből; az egész jelenet csak álom, hiszen Trója isteneit nem Anchises házában őrzik, ahol Aeneas aludt.

673-740.

Ecce autem complexa pedes in limine coniunx
 haerebat, parvumque patri tendebat Iulum:
 "Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum; 675
 sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
 hanc primum tutare domum. cui parvus Iulus,
 cui pater et coniunx quondam tua dicta relinquo?"
 Talia vociferans gemitu tectum omne replebat,
 cum subitum dictuque oritur mirabile monstrum. 680
 Namque manus inter maestorumque ora parentum
 ecce levis summo de vertice visus Iuli
 fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis
 lambere flamma comas et circum tempora pasci.
 Nos pavidi trepidare metu crinemque flagrantem 685
 excutere et sanctos restinguere fontibus ignis.
 At pater Anchises oculos ad sidera laetus
 extulit et caelo palmas cum voce tetendit:
 "Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
 aspice nos, hoc tantum, et si pietate meremur, 690
 da deinde auxilium, pater, atque haec omina firma."
 Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
 intonuit laevum, et de caelo lapsa per umbras
 stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
 Illam summa super labentem culmina tecti 695
 cernimus Idaea claram se condere silva
 signantemque vias; tum longo limite sulcus
 dat lucem et late circum loca sulphure fumant.
 Hic vero victus genitor se tollit ad auras
 adfaturque deos et sanctum sidus adorat. 700
 "Iam iam nulla mora est; sequor et qua ducitis adsum,
 di patrii; servate domum, servate nepotem.
 vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troia est.
 cedo equidem nec, nate, tibi comes ire recuso."
 Dixerat ille, et iam per moenia clarior ignis 705
 auditur, propiusque aestus incendia volvunt.
 "Ergo age, care pater, cervici imponere nostrae;

ipse subibo umeris nec me labor iste gravabit; quo res cumque cadent, unum et commune periculum, una salus ambobus erit. mihi parvus Iulus sit comes, et longe servet vestigia coniunx.	710
Vos, famuli, quae dicam animis advertite vestris. Est urbe egressis tumulus templumque vetustum desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus religione patrum multos servata per annos; hanc ex diverso sedem veniemus in unam.	715
Tu, genitor, cape sacra manu patriosque penatis; me bello e tanto digressum et caede recenti attrectare nefas, donec me flumine vivo abluero."	720
Haec fatus latos umeros subiectaque colla veste super fulvique insternor pelle leonis, succedoque oneri; dextrae se parvus Iulus implicuit sequiturque patrem non passibus aequis; pone subit coniunx. ferimur per opaca locorum, et me, quem dudum non ulla iniecta movebant tela neque adverso glomerati examine Grai, nunc omnes terrent aerae, sonus excitat omnis suspensum et pariter comitique onerique timentem.	725
Iamque propinquabam portis omnemque videbar evasisse viam, subito cum creber ad auris visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram prospiciens "Nate," exclamat, "fuge, nate; propinquant. Ardentis clipeos atque aera micantia cerno."	730
Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum confusam eripuit mentem. Namque avia cursu dum sequor et nota excedo regione viarum, heu misero coniunx fatone erepta Creusa substitit, erravitne via seu lapsa resedit, incertum; nec post oculis est reddita nostris.	735 740

673-740 Creusa kéri Aeneast, ne hagyja el őket; égi fény jelenik meg Iulus feje fölött, s ennek hatására Anchises elhatározza, hogy megmásítja szándékát, s elhagyja az égő Tróját. Aeneas vállára veszi apját, kézen fogja fiát, Creusa pedig mögöttük jön, de útközben eltűnik. – 676 **expertus** Aktív értelmű part. perf.: mint tapasztalt. – 677–8 **cui...relinquor** Kire hagyod Iulust...s kire hagysz engem? – **quondam** Akit egykor feleségednek mondtak (de hamarosan az özvegyed leszek). – 681 **manus...parentum** “Az ölelő karok között és szomorú szülei arca között”. Pontos költői fogalmazás: Creusa térdel, és Aeneas felé tartja Iulust, s az apa fia felé nyújtja kezeit. – 683 **apex** Lángnyelv, mely fényt áraszt, Iulus fejét övezi. Tulajdonképpen a translatio imperii gondolatának szimbolikus megfogalmazásáról van szó. 683 **mollis** Plur. acc. a comas-szal egyeztetve. – 684 **lambere...pasci** A *visus (visa)* ide is kapcsolódik. – 685–6 Az inf. *historicusok* a cselekmény gyorsaságát érzékeltetik; *excutere* annyit tesz, mint megpróbálták kioltani a tüzet kezeikkel csapkodva. – 687 *laetus* Ahr. praed. – 690 **hoc tantum** Csak ezt (add meg nekünk); vö. 79. – **pietate** A *pietas* mint kérésre feljogosító erény. – 693 **laevum** Adverbialis acc.: bafelől; vö. 630. Jóslatkéréskor a rómaiak dél felé néztek, s ami keletről, balfelől jött, azt jó jelnek tekintették. – 694 **stella facem ducens** “ Egy fénycsóvát húzó csillag”. – 696-7 **claram...signantemque vias** Fényesen és nyomot hagyva

pályáján – 699 **hic vero** Most aztán meggyőzve (*victus*). – **se tollit ad auras** Felemelkedik az ég felé (nyújtva kezeit). – 703 **vestroque in numine** A ti védelmetek alatt áll Trója; a régít elpusztítják, de újat fognak felépíteni Anchises utódai. – **per moenia** A városon keresztül. – 705–6 **clarior ignis auditur** A tűz ropogása erősebben hallható. – 707 **imponere** Imperativus passivi: helyezkedj el a vállamon (*cervici nostrae*). A *cervici* dativus költői az *in cervicem* helyett. – 709 **quo res cumque** Tmésis: quocumpque res. – 711 **longe servet** Messziről kövesse, bizonyos távolságból kövesse. – 712 **animis advertite vestris** Jegyezzétek meg, őrizzétek meg lelketekben ; dativus az *animum* advertere ad kifejezés helyett költői. – 713 **urbe egressis** A városból kilépők számára. – 714 **desertae Ceresis** A jelző értelemszerűen a templomra vonatkozik, nem az istennőre. – 716 Különböző utakon jövünk majd ugyanarra a helyre, hogy ne keltsen feltűnést a csoportosulás. – 717 – 8 **nefas** Ti. *est me attrahere*. A szent istenszobrokhoz csak tiszta kézzel volt szabad nyúlni. – 722 **insternor** Mediális értelemben: beterítem magamnak a vállamat ruhával, mégpedig oroszlánbőrrel (*veste fulvique...pelle leonis*). A *super* adverbialis értelemben. – 723–4 **dextrae se...implicuit** Jobbjába kapaszkodott. – 726 **dudum** Még nem rég. – 727 **adverso glomerati ex agmine** Az ellenséges seregükből csapatosan felém tartó görögök. – 729 **suspensum** Aggódóvá tesz (*excitat*). 730–1 **omnemque videbar evasisse viam** Úgy látszott, hogy elkerültem az egész (veszélyes) utat. – 732 **visus adesse pedum sonitus** Úgy tetszett, hogy a közelben lábak dobognak. – 735 **nescio quod...numen** Valami istenség. – **male...amicum** Inimicum. – 736 **avia cursu sequor** Futva letérek az útról; az *avius* melléknév többes semlegese főnévként is használatos. – 738 **misero** Dativus az *erepta* mellett; kiegészítendő a *mihi*-vel.

LIBER III.

Ez a könyv Aeneas bolyongásainak leírásával a homéroszi Odyszeiát idézi föl az olvasóban. Az útvonal három nagy területre terjed ki: az Égei tengerre (Thrákia, Délos, Kréta), Görögország nyugati partjaira (Strophades, Actium, Buthrotum) és Szicíliára. Mivel Aeneas maga sem tudja, hol lesz végleges hazájuk, több helyen is próbálkozik a letelepedéssel.

147-171.

Nox erat et terris animalia somnus habebat:
effigies sacrae divum Phrygiique penates,
quos mecum a Troia mediisque ex ignibus urbis
extuleram, visi ante oculos astare iacentis
in somnis multo manifesti lumine, qua se
plena per insertas fundebat luna fenestras;
tum sic adfari et curas his demere dictis:
"Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
hic canit et tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te Dardania incensa tuaque arma secuti,
nos tumidum sub te permensi classibus aequor,
idem venturos tollemus in astra nepotes
imperiumque urbi dabimus. tu moenia magnis
magna para longumque fugae ne linque laborem.
Mutandae sedes. Non haec tibi litora suasit
Delius aut Cretae iussit considerare Apollo.
Est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
terra antiqua, potens armis atque ubere glabrae;

Oenotri coluere viri; nunc fama minores Italiam dixisse ducis de nomine gentem. Hae nobis propriae sedes, hinc Dardanus ortus Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum. Surge age et haec laetus longaevo dicta parenti haud dubitanda refer: Corythum terrasque requirat Ausonias; Dictaea negat tibi Iuppiter arva."	165 170
---	--------------------------------

147-171 Aeneas könyörgése Apollóhoz. –148 **effigies...divum** Az istenszobrok, amelyeket Aeneas magával hozott Trójából: *penates*. – **Phrygiique** A *que* explicativum. – 151 **in somnis** Álomban; a *somnus* a könnyű álmot jelenti, mikor az “igazi álmoképek” jönnek, szemben a *soporral*, a kábult álmok idejével. – 152 **per insertas...fenestras** A nyitott ablakon át (*insertus* – be nem zárt). – 153 Az infinitivusok a 150. sorban található *visi*-től függnék. – 154. **delato** Navibus vecto. – 155 **ultra...mittit** Önként küld, ti. Apollón, s ezzel kimutatja jóindulatát a trójaiak iránt. – 156 **nos...secuti** Ti. sumus. – 157 **nos...permensi** Ti. sumus. – 158 **tollemus in astra** Az istenekhez fogjuk emelni eljövendő unokáidat, ti. Iulius Caesart és Octavianus Augustust. – 159 **urbi Romae**; de ugyanezt jelenti a *moenia magna* is. – **magnis** Nagyra hivatott utódaidnak. – 161 **non** A *suasit*-ra és a *iussit*-ra egyaránt vonatkozik a tagadás. – 162 **Cretae** Locativus. – 167 **nobis** Nekünk, a penatesnek. – 168 **Iasiusque pater** A *pater* egyaránt vonatkozik Dardanosra és Iasiusra; Dardanos és Iasios testvérek voltak, s mikor elhagyták Itáliát, Dardanos Trójába ment, Iasios pedig Samothrakéba. Dardanos magával hozta a Penatest is Itáliából. E szerint a hagyomány szerint Aeneas visszavitte Itáliába e föld ősi isteneit. – 170 **Corythum** Corythus és Electra voltak Iasios és Dardanos szülei (igaz, Dardanos igazi apja Iuppiter volt). A Corythus nevet viselő várost Cortonával azonosítják. – 171 **Ausonias** Itáliai; Közép-Itália népeinek ősi elnevezése, talán az Aurunci népnévvel rokon. – **Dictaea** Krétai, Dikté hegyből képezve, ahol Iuppiter született.

374-395.

'Nate dea (nam te maioribus ire per altum auspiciis manifesta fides; sic fata deum rex sortitur volvitque vices, is vertitur ordo), pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres aequora et Ausonio possis considerare portu, expediam dictis; prohibent nam cetera Parcae scire Helenum farique vetat Saturnia Iuno. Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam vicinosque, ignare, paras invadere portus, longa procul longis via dividit invia terris. Ante et Trinacria lentandus remus in unda et salis Ausonii lustrandum navibus aequor infernique lacus Aeaeaeque insula Circae, quam tuta possis urbem componere terra. signa tibi dicam, tu condita mente teneto: cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam litoreis ingens inventa sub ilicibus sus triginta capitum fetus enixa iacebit, alba solo recubans, albi circum ubera nati, is locus urbis erit, requies ea certa laborum. Nec tu mensarum morsus horresce futuros: fata viam invenient aderitque vocatus Apollo.	375 380 385 390 395
---	---

374–395 Helenos jóslata: Itália felé fognak hajózni, megkerülve Szicíliát. – 374–5 **nam...manifesta fides** Ti. *est*: Mert nyilvánvaló bizonyíték van arra; vonzata acc. c. inf.: *te...ire*. – **maioribus auspiciis** Hatalmas isteni akarat következtében; ti. Iuppiter akarja: *deum rex*. – 376 **is vertitur ordo** Ez a változás valósul meg, így fordul a sors kereke. Hasonló jelentésű mondatok halmozása jellemző a jóslatok nyelvére; itt három mondattal mondja el, hogy Iuppiter irányítja (lassítja vagy gyorsítja) a sorsot, amelyet kisorsol (*sortitur*), de megváltoztatni nem tud. – 377–8 **hospita lustres aequora** “Hogy biztonságosabban kelj át a téged fogadó tengeren”; a *hospita* plur. acc. n. a *hospitus* (befogadó, szívesen látó) melléknévből. – 380 **farique vetat** Iuno megtiltja, hogy elmondjam a többit. – 281 **rere Reris**. – **propinquam** Ti. *esse*. – 282 **portus** Ti. *cuius*: amelynek (Itáliára vonatkozik). – 383 **longa...via...invia** Hosszú úttalan út hosszú partvidékkel (ti. Szicíliáéval) választ el téged Itáliának azon részétől, ahova menned kell. Az oxymoron (*via invia*), az ismétlés (*longa longis*), a homioptóton (*longis...terris*) különös csengést ad a sorsnak. – 384–7 **ante...quam...possis** Mielőtt majd képes leszel. – 384 **Trianacria...in unda** A szicíliai vizeken; Szicíliát háromszöghöz hasonló alakjáról nevezték el Trinacriának; 554. – **lentandus remus** Meggömbíteni, megmeríteni az evezőt; erőfeszítést, erőlködést is kifejez. – 385 **salis Ausonii** Itália dél-nyugati tengere: Tyrrhén-tenger, amit Szicília körülkerülése után érnek el. – 386 **inferni que lacus** A lacus Avernus és lacus Lucrinus; az antikvitásban összeértek. Az Avernust az Alvilág bejáratának tartották – **Aeecaeque insula Circae** Az Aiaie szigete Homérosznál keleten van (Od. 12,3–4), Hésiodosznál már nyugaton (Theog. 1011. skk.), de mindig Aiaival (Kolchisszal) asszociálták. V. leírása szerint Cumae és a Tiberis torkolata között van, mintegy félúton. – 389 **tibi sollicito** Neked, nyugtalanságodban; a *tibi* dat. ethicus; – **secreti** Távoli; egyfelől távolságot fejez ki, másfelől azt az ellentétet, ami az akkor ismeretlen Tiberis és a későbbi híres Tiberis között fennáll. – 390 **litoreis** Part menti; a *litust* ritkán használják folyópartra. E melléknevet használja először. – 391 **triginta capitum fetus** Harminc főnyi magzatát (gen. quant.); Tiberinus megismétli a jóslatot (8, 43. skk.), nem sokkal azután beteljesül (8,81. skk.). Az anyakoca legendája korán bekerült az Aeneas-mondakörbe. – 392 **nati** Ti. *erunt*; szinte zárójelbe tett mondat. – 394 **mensarum morsus** Celaeno asztal-evés jóslatára vonatkozik; vö. 256. skk. – **nec Ac ne**.

441-462.

Huc ubi delatus Cumaeam accesseris urbem
divinosque lacus et Averna sonantia silvis,
insanam vatem aspicias, quae rupe sub ima
fata canit foliisque notas et nomina mandat.

Quaecumque in foliis descripsit carmina virgo
digerit in numerum atque antro seclusa relinquit:
illa manent immota locis neque ab ordine cedunt.

Verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
impulit et teneras turbavit ianua frondes,
numquam deinde cavo volitantia prendere saxo
nec reuocare situs aut iungere carmina curat:

inconsulti abeunt sedemque odere Sibyllae.
hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
quamvis increpitent socii et ui cursus in altum
vela vocet, possisque sinus implere secundos,
quin adeas vatem precibusque oracula poscas
ipsa canat vocemque volens atque ora resolvat.

Illa tibi Italiae populos venturaque bella

et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem
expediat, cursusque dabit uenerata secundos. 460
Haec sunt quae nostra liceat te voce moneri.
Vade age et ingentem factis fer ad aethera Troiam.'

441-462 Cumaeban a Sibylla feltárja Aeneas feladatát. – 441 **Cumaeam...urbem** Cumae városához. – 442 **divinosque lacus** Lacus Avernus és Lacus Lucrinus. Azért isteniek, mert az Alvilág isteneihez itt lehet szállni. – 443 **insanam vatem** Ihletett jósnőt, Sibyllát; ihletettségének leírását 1.6,46. skk. Az ún. Sibylla-könyvekben összegyűjtött jóslatai fontos szerepet játszottak a római vallásban – 444 **foliisque...mandat** “Levelekre írja a jeleket és a szavakat” – 446 **digerit in numerum** Sorba rakja; egy-egy mondatot ír egy pálmalevéltre, majd e leveleket a jóslat értelmének megfelelően sorrendbe rakja. – 448 **verso...cardine** A kapu kinyitása után v. következtében. – 449 **ianua** Ti. *aperta*. – 450 **cavo...saxo** – *Antro*. – 451 **revocare situs** Az eredeti elrendezést visszaállítani; azaz a szél által összezavart leveleket olyan sorrendbe rakni, hogy a jóslat hiteles szövegét adják. – 452 **inconsulti** Mint tanácsstalanok, anélkül, hogy jóslatot kaptak volna. – 453 **ne qua...tanti** Ne törődj az idővesztéssel; azaz hosszasan időzz. – 454 **cursus** A tovahaladás lehetősége. – 455 **sinus implere secundos** *Ventis secundis implere sinus velorum*. – 456 **quin** Sőt inkább. – 456–7 **poscas ipsa canat** A *canat* mellérendelő viszonyban van a *poscas*-szal: *poscas oracula, ipsa canat* – ő pedig (személyesen) mondjon jóslatot (*coni. hortativus*). – 460 **venerata** Ha megadod neki a tiszteletet; *deponens* ige part. perf. passiv értelemben; vö. 2,456. – 462 **ingentem...Troiam** “A tetteid által hatalmassá tett Tróját”; erős fogalmazás, hiszen a jóslat elhangzásának pillanatában Trója romokban hever, s e nagy tettek elkövetői most még csak egy maroknyi számúzt.

623-654.

Vidi egomet duo de numero cum corpora nostro
prensa manu magna medio resupinus in antro
frangeret ad saxum, sanieque aspersa natarent 625
limina; vidi atro cum membra fluentia tabo
manderet et tepidi tremarent sub dentibus artus.

Haud impune quidem, nec talia passus Vlixes
oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.

Nam simul expletus dapibus vinoque sepultus 630
cervicem inflexam posuit, iacuitque per antrum
immensus saniem eructans et frustra cruento

per somnum commixta mero, nos magna precati
numina sortitique vices una undique circum 635
fundimur, et telo lumen terebramus acuto

ingens quod torva solum sub fronte latebat,
Argolici clipei aut Phoebae lampadis instar,
et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.

Sed fugite, o miseri, fugite atque ab litore funem
rumpite. 640

Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
lanigeras claudit pecudes atque ubera pressat,
centum alii curva haec habitant ad litora vulgo
infandi Cyclopes et altis montibus errant.

Tertia iam lunae se cornua lumine complent 645
cum vitam in silvis inter deserta ferarum

lustra domosque traho vastosque ab rupe Cyclopas
prospicio sonitumque pedum vocemque tremesco.

Victum infelicem, basas lapidosaque corna,
dant rami, et vulsis pascunt radicibus herbae.

650

Omnia conlustrans hanc primum ad litora classem
conspexi venientem. Huic me, quaecumque fuisset,
addixi: satis est gentem effugisse nefandam.

Vos animam hanc potius quocumque absumite leto.'

623-654 Találkozás Odysseus hátrahagyott társával. – 623 **vidi egomet...cum** Saját szemmel láttam, amikor; V. nagyjából követi Homéros leírását (Od. 9,289. skk.). – **duo...corpora** Két embert; az Odysseiában hat embert fogyaszt el Polyphémos. – 624 **resupinos** Hátrahajolva; ti. hogy erőt gyűjtsön. – 627 **tepidi** Még meleg; a *t, d* alliteráció a csontok ropogását érzékelteti. – 628 **nec talia passus** Ti. *est*: nem tűrt el ilyesmit. – 629 **oblitusve sui** A *nec* erre is vonatkozik: nem is felejtette el, hogy ki ő (ti. ő a “leleményes”). – 632–3 V. itt szinte fordítja Homérost: Od. 9, 373–4 – 634 **sortitique vices** Kiosztva (kisorsolva) a feladatokat; vö. Od. 9, 331. – 635 **lumen terebramus...ingens** Hatalmas szemét kiszúrjuk; Homéros részletesebben írja le; vö. Od. 9,375–94. A sor elején és a kólon végén álló *ingens* helyzeténél fogva is azt fejezi ki, végtelenül nagy szeme volt Polyphémosnak. – 636 **quod...latebat** Mely zord homloka alján egyedül rejtve volt (mélyen ült). – 637 **Argolici clipei ...instar** Görög pajzshoz hasonlóan; a görög pajzs, melyet állítólag Argos fia, Abas talált fel, az egész testet befedő, nagy kerek pajzs volt. – Phoebeae lampadis instar A naphoz hasonlóan. – 640 **rumpite** Erősebb kifejezés, mint a *solvite*; a sietést sürgeti. – 641–3 **qualis quantusque...centum alii** Mert van száz hasonló külsejű és nagyságú szörnyű Kyklóps. – 644 **Cyclopes** Görögös nom. plur. az *-es* végződés rövid. – 645 *tertia...complent* Már harmadszor van holdtölte, mióta. – 647 **lustra domosque** Elhagyott vadonjai, azaz házai között. – 648 **prospicio** Előretekintek; ti. elrejtőzött az erdőben, s olykor felmerészkedik egy-egy magas sziklára, hogy megnézzze, merre vannak a Kyklópsok, illetve nem jön-e esetleg egy hajó. – 651 **primum** Először; három hónap után. – 652 **quaecumque fuisset** Legyen az bármiféle, *coni. praet. perf.* itt *fut. perf.* értelemben szerepel: bármilyenek bizonyul is majd. – 653 **addixi** *Vovi me in potestate futurum.* – 654 **vos...potius** Inkább ti (mint a Kyklópsok).

LIBER IV

Felépítése

- 1-55. Dido feltárja Annának Aeneas iránt érzett szerelmét
- 56-89. Dido szerelmében elhanyagolja uralkodói kötelességeit
- 90-128. Iuno és Venus beszélgetése az Olymposon
- 129-72. Dido és Aeneas vadászni megy
- 173-218. A Fama leírása
- 219-37. Iuppiter üzenetet küld Aeneasnak Mercuriusszal
- 238-78. Mercurius átadja Iuppiter üzenetét
- 279-95. Aeneas elhatározza, hogy engedelmeskedik Iuppiternek
- 296-330. Dido észreveszi Aeneas távozási szándékát
- 331-61. Aeneas válaszol Dido szemrehányására
- 362-92. Dido cáfolja Aeneas érveit

393-415. Aeneas készülődik az elutazáshoz
 416-49. Dido még egyszer próbálkozik Anna révén
 450-73. Dido elhatározza, hogy véget vet életének
 475-503. Dido máglyát rakat
 504-21. Dido papnője segítségével mágikus szertartást végez
 522-52. Dido tépelődése éjjel
 553-83. Aeneas az újabb isteni felszólításra elindul
 584-629. Dido bosszút esküszik
 630-62. Dido fellép a máglyára s megöli magát
 663-92. A szolgák rálelnek a haldokló Didóra
 693-705. Iris kiszabadítja Dido lelkét testéből

1-53.

At regina gravi iam dudum saucia cura
 vulnus alit venis et caeco carpitur igni.
 multa viri virtus animo multusque recursat
 gentis honos; haerent infixi pectore uultus
 verbaque nec placidam membris dat cura quietem. 5
 Postera Phoebæa lustrabat lampade terras
 umentemque Aurora polo dimoverat umbram,
 cum sic unanimam adloquitur male sana sororem:
 'Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent!
 quis novus hic nostris successit sedibus hospes, 10
 quem sese ore ferens, quam forti pectore et armis!
 Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
 Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille
 iactatus fatis! Quæ bella exhausta canebat!
 Si mihi non animo fixum immotumque sederet 15
 ne cui me vinclo vellem sociare iugali,
 postquam primus amor deceptam morte fefellit;
 si non pertaesum thalami taedæque fuisset,
 huic uni forsân potui succumbere culpæ.
 Anna (fatebor enim) miseri post fata Sychæi 20
 coniugis et sparsos fraterna caede penatis
 solus hic inflexit sensus animumque labantem
 impulit. Agnosco veteris vestigia flammæ.
 Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat
 vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras, 25
 pallentis umbras Erebo noctemque profundam,
 ante, pudor, quam te violo aut tua iura resolvo.
 Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
 abstulit; ille habeat secum servetque sepulcro.'
 Sic effata sinum lacrimis implevit obortis. 30
 Anna refert: 'O luce magis dilecta sorori,
 solane perpetua maerens carpere iuventa
 nec dulcis natos Veneris nec præmia noris?
 Id cinerem aut manis credis curare sepultos?
 Esto: aegram nulli quondam flexere mariti, 35
 non Libyæ, non ante Tyro; despectus Iarbas
 ductoresque alii, quos Africa terra triumphis

dives alit: placitone etiam pugnabis amori?
 Nec venit in mentem quorum consederis arvis?

Hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello, 40
 et Numidae infreni cingunt et inhospita Syrtis;
 hinc deserta siti regio lateque furentes
 Barcaei. Quid bella Tyro surgentia dicam
 germanique minas?
 Dis equidem auspiciis reor et Iunone secunda 45
 hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
 Quam tu urbem, soror, hanc cernes, quae surgere regna
 coniugio tali! Teucrum comitantibus armis
 Punica se quantis attollet gloria rebus!
 Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis 50
 indulge hospitio causasque innecte morandi,
 dum pelago desaevit hiems et aquosus Orion,
 quassataeque rates, dum non tractabile caelum.'

A Dido-történet az eposz legismertebb részlete; hatása az antik irodalomban ugyanúgy nyomon követhető, mint az újabb korok irodalmában. Dido, Karthágó alapítója és királynője Aeneas iránti szerelmébe veti minden reményét, s szerelmében csalódva mindent veszni hagy. A szép, gondos és nemes lelkű királynőből, akivel a történet elején találkozunk, a történet végén a bosszúállás szimbóluma lesz. – 1–53. Dido elmondja nővérének, Annának Aeneas iránt érzett lángoló szerelmét, ám azt is kifejti, hogy ennek ellenére hű akar maradni első férje emlékéhez, s ezért nem kíván második házasságot. Anna válaszában felvillantja az Aeneasszal való házasság előnyeit. – 1. **At regina** Az *at* a témaváltást jelzi: eddig Aeneas volt a főszereplő, mostantól fogva Dido lesz. Aeneas az elbeszélés befejezése után megnyugszik, Dido elveszti nyugalmát. A *regina* sor eleji helyzete is arra utal, hogy ebben a könyvben ő kerül előtérbe. – **gravi...saucia cura** Súlyos szerelmi gondtól megsebezve (metafora), a szerelem mint sebet okozó, szenvedést hozó érzés gyakran szerepel a költészetben; Cat. 64,250: *multiplies animo volvebat saucia curas*. – 2. **vulnus alit venis** Sebét vérével táplálja; *venis* abl. instr.; azaz sebe gyógyíthatatlan. – **caeco carpitur igni** Titkos tűz emészti; mint Apollónios Rh.-nál Médeiat (3, 286); a *carpere* “elemészt, elpusztít” értelemben: Prop. 3, 5, 3. – **multa...multus** Sokféle, nagy. – *recursat* Vissza-visszatér gondolatában (*animo*). – *gentis* honos Aeneas származásának, nemzetségének dicső volta. Didót elsősorban Aeneas erkölcsi tartása, isteni származása ragadja meg, s csak másodsorban férfias külseje. – **haerent...vultus** Kitörölhetetlenül szívébe tapadnak arcvonásai – 6–7 **postera...Aurora** A következő nap hajnala a napkoronggal megvilágította. – 7 **dimoverat** Elmozdította, eltávolította; ez történt előbb, ezért *praet. perf.* – **polo** Caelo – az égboltról. – 8 **male sana** Servius: *non plene sana, amore vitata*; Catullus óta a római költők a szerelemtől gyakran beszélnek a “betegség” szavaival; vö. Cat. 76,25: *ipse valere opto et taetrum hunc deponere morbum*. A *male* használatát 1.2,23. – 9 **quae...terrent** Milyen álmoképek rémítgetnek nyugtalanná téve engem; Médeia szavainak fordítása Apollónios Rh.-tól (3, 636). – 10 **quis** Felkiáltás qualis értelemben, mint az előző sorban a *quae*, és az utána következőben a *quam*. – 11 **quem...ferens** Milyen szép arcú, milyen bátor és harcias. – 12 **credo equidem** Bizony elhiszem, hogy az istenek leszármazottja. Dido korábról tudja ezt már. – 13 **degenores...arguit** Az emberek korcs voltát elárulja a félelem (Aeneas pedig nem fél). – 15. **si...sederet** Ha nem élne a lelkemben mint szilárd és meginghatatlan elhatározás; *casus* irreális; a mondat alanya a következő sor. – 16 **ne cui** *Ne allicui* – hogy bárkihez, azaz: hogy senkihez. – 17 **deceptam morte fefellit** “Beccapott és rászedett halála által”, azaz megghiúsította reményeimet azzal, hogy meghalt. – 18 **thalami taedaeque** “Ha a nászágat és

az esküvői fáklyát” nem utáltam volna meg (gen. a *pertaesum* mellett); gyakori szinonimák “házasság” jelentésben – 19 **forsan potui** “Talán képes lettem volna”; A *passum* indicativusa kifejezheti a lehetséges feltételt; prózában coni. állna a *forsan* után. – *culpa* Itt maga Dido beismeri, hogy második házassága bűn lenne; a római hagyományok szerint különösen tisztelték azokat az asszonyokat, akik hűek maradtak első férjükhöz, vagy annak emlékéhez; ezek az ún. *univirák*. – 20 post fata Post mortem. – 21 **sparsos...penatis** Miután a testvérem által kiontott vére beszennyezte háziisteneimet; Dido testére, Pygmalion ölte meg Sychaeust. – 22 **hic** Az *i* rövid is lehet. – 22–3 **animumque labantem impulit** Megingó lelkemet megindította; a *labantem* az *inflexit sensus* következménye, ezért nem kell praedicatív értelemben felfogni, vagyis: “megindította a lelkem s az megingott”. – 23 **agnosco...flammae** Közmondásossá vált szép fogalmazás. – 24 **optem...dehiscat** Azt kívánnám (coni. potentialis), hogy előbb nyíljon meg a föld; az *optare* után a mellérendelt coni. gyakori. A *dehiscat* első szótagja rövid, mert előtte rövid szótag állt. – 26 **Erebo** Abl. loci: az Alvilágban; a legjobb kódexek olvasata; egyes kódexekben *Erebi* szerepel. – 27 **pudor** szemérem. Dido megfogadta Sychaeus hamvainak, hogy nem fog újra férjhez menni. Rómában Pudicitia istennő oltáránál csak az univirák mutathattak be áldozatot. – 30 **sinum** Keblét. Dido sírása cáfolja saját szavait: mást mond szavaival és mást érez. – 31 **luce** Abl. comparationis. – **sorori** Dat. auctoris. – 32 **perpetuna...carpere iuventa** Egész fiatalságod alatt emésztődsz; *carpere* – *carperis*. – 33 **noris** *Noveris*. – 34 **id cinerem...credis curare** Azt hiszed, hogy hamva törődik azzal; az *id* arra vonatkozik, amit Dido előadott. Anna véleménye szerint tehát Sychaeus megholt lelke nem törődhet már semmivel; azaz lelke, miként a teste, a halál után felbomlik, legalább is az epikureusok így tanították. E kijelentést már Servius is epikureizmusra vonatkoztatta. – 35 **esto** Legyen, megengedem. – **aegram** Ti. te: téged, amikor bánatos voltál, ti. Sychaeus halála miatt. – **mariti** Férjelöltek, kérők. – 36 **non Libyae, non ante Tyro** Sem Libyában, sem korábban Tyrosban; a *Libyae* locativus, a Tyro abl. loci. – Iarbas Numidia királya, Dido legerőszakosabb kérője. – 37–8 **triumphis dives** Triumphusokban gazdag, harcias. Servius szerint az afrikaiak tartottak először triumphusokat. – 38 **placitone...amori** Dat.: A neked tetsző szerelem ellen is küzdesz? – 40 **Gaetulae** A gaetulusok és a numidák Karthágótól délre és nyugatra laktak. – 41 **infreni** “Zabla nélkül lovaglók”; bizonytalan, hogy metaforikus értelemben szerepel-e. – **inhospita** Syrtis Veszélyes Syrtis; Cyreneaica zátonyos, veszélyes tengerpartja, melyet a tengeri rablók is veszélyeztettek. – 42 **hinc** Amott; a Karthágótól keletre élő népek hazája; – **deserta siti regio** A szárazság miatt lakatlan vidék. – 43 **Barcaei** Barca lakói; tengerparti város, Kyréné mellett; Barca a neve annak a családnak is, amelyből Hasdrubal és Hannibal származott. – **quid...dicam** Miért említsem? (mellőzés – praeteritio). – 44 **germanique** minas Testvérünk fenyegetéseit; Pygmalion háborúval fenyegeti Karthágót. – 45 **dis...auspicibus** Az istenek jóváhagyásával; abl. absolutus ugyanúgy, mint a *Iunone secunda* – Iuno jóakarata folytán. Anna úgy említi Iunót, mint Karthágó főistenét, s mint a házasság istennőjét. – 46 **hunc cursum...temisse** *Cursum huc tenisse*. – 47 **quam tu urbem, soror, hanc cernes** “Látni fogod, hogy ez (a város) mily hatalmassá nő” (a *surgere* az *urbemre* is vonatkozik, ugyanúgy, mint a *regnara*). – 48 **coniugio tali** Abl. abs. mancus. – **Teucrum** *Teucrorum*. – 49 **quantis...rebus** Dat.: mekkora hatalomra. – 50 **posce deos veniam** Kettős acc.-szal: kérj az istenektől elnézést; ti. hogy megszeged Sychaeusnak ígért hűségedet. – **sacrique litatis** Miután kedvező áldozatot mutattál be az isteneknek; a *posce...veniam* kifejtése. – 52 **aquosus Orion** Az esős Órión; az Órión ősszel nyugszik le, s ez az esős időszak beköszöntését jelzi. – 53 **quassateque** Ti. *sunt*.

333-361.

Tandem pauca refert: "Ego te, quae plurima fando
enumerare vales, numquam, regina, negabo

promeritam, nec me meminisse pigebit Elissae dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus. Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere furto speravi - ne finge - fugam, nec coniugis umquam praetendi taedas aut haec in foedera veni.	335
Me si fata meis paterentur ducere vitam auspiciis et sponte mea componere curas, urbem Troianam primum dulcisque meorum reliquias colerem, Priami tecta alta manerent, et recidiva manu posuissem Pergama victis.	340
Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo, Italiam Lyciae iussero capessere sortes; hic amor, haec patria est. si te Karthaginis arces Phoenissam Libycaeque aspectus detinet urbis, quae tandem Ausonia Teucros considerare terra invidia est? Et nos fas extera quaerere regna.	345
Me patris Anchisae, quotiens umentibus umbris nox operit terras, quotiens astra ignea surgunt, admonet in somnis et turbida terret imago; me puer Ascanius capitisque iniuria cari, quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus arvis.	350
Nunc etiam interpres divum Iove missus ab ipso (testor utrumque caput) celeris mandata per auras detulit: ipse deum manifesto in lumine vidi intransentem muros vocemque his auribus hausit.	355
Desine meque tuis incendere teque querelis; Italiam non sponte sequor."	360

333-361 Aeneas isteni paranccsal magyarázza távozási szándékát. – 333–5 **ego te...numquam...negabo promeritam** Nem fogom sohasem tagadni, hogy te érdemeidet szerezted velem kapcsolatban. – **nec me meminisse pigebit Elissae** És nem szégyellek majd Didóra emlékezni. Elissa Dido eredeti főnőcai neve; a Dido név nem használatos függő esetekben. 337–9 **neque ego...nec coniugis** Mindkét kijelentés igaz: nem akart titokban távozni, a kedvező alkalomra várt, hogy beszéljen Didóval; s nem tartott igényt házasságra. – **aut haec in foedera veni** És nem ilyen házasságkötési céllal jöttem. Igaz, de kemény szavak Dido számára. – 340–1 **meis...auspiciis** A saját kívánságom szerint. – 341 **componere curas** Elrendezni bajaimat (amik gondokat okoznak). Itt a *cura* nem szerelmi gond értelemben szerepel, hanem "igazi" gondot okozó, egyetemes értékű közösségi gondot. – 342 **primum** Mindenekelőtt. – 342–3 **dulcisque reliquias colerem** És ápolnám enyéim kedves hamvait; itt a *pious* Aeneas nyilatkozik meg. – **Priami tecta...manerent** Megmaradna Priamos városa; azaz újra fölépítené Tróját. – 344 **et recidiva...posuissem Pergama** És (tkp. miután) fölépítettem volna az újraéledő trójai várat. – 345 **Gryneus Apollo** Gryneionban, Lydia egyik városában temploma volt Apollónak. – 347 **hic amor, haec patria est** Az alany *Italia*, ezért *haec...haec...* névmást várhatnánk, azonban a névmás a névszói állítmány nemével egyezik: ez az én szerelmem, ez a hazám. Aeneas *pietasa* fejeződik ki e megfogalmazásban: az istenek akaratát követi. A *hic* i-je hosszú. – 347–348 **si te...Phoenissam** Ha téged főnőcai létedre; lybiai város látványa tart itt (*detinet*; Dido Tyrosból származik. – 350 **invidia est** Ti. *quae invidia* est Miért gyűlöletes (sértő) számodra, ha; utána acc. c. inf. – **et nos fas Etiam nos fas est.** – 351–3 **patris Anchisae...imago** Atyámnak, Anchisésnek képe. Most szólal meg igazán lelkiismerete, most látja be, hogy mekkora veszély rejlik karthágói tartózkodásában. –

turbida Nyugtalanító, felkavaró. – 354–5 **me puer Ascanius** Ti. admonet v. terret: V. itt megismélteti Aeneással Mercurius szavainak lényegét. – **capitisque iniuria cari** Egy oly szeretett lény ellen elkövetett jogtalanság; gen. obi. – 355 **fatalibus arvis** A végzettől neki rendelt földektől, ti. fosztom meg (*fraudo*); a *fraudo* állhat abl.-szal és kettős acc.-szal. – 356–9 Aeneas e szavakkal kívánja leginkább meggyőzni Didót. – **interpres divum** Interpres divorum – az istenek követe: Mercurius. – 357 **testor utrumque caput** Mindkettőnk életére, ti. Aeneaséra és Didóéra. – 358 **ipse...vidi** Magam láttam, saját szememmel láttam; Aeneas bizonygat. – 359 **hausi** Saját fülemmel hallottam; szokatlan metafora. – 360 **meque...teque** Összetartozásukra, s érzelmeiknek hasonlatosságára utal. – 361 **Italiam non sponte sequor** Nem önszántamból megyek Itáliába.

553-662.

Tantos illa suo rumpebat pectore questus:

Aeneas celsa in puppi iam certus eundi
carpebat somnos rebus iam rite paratis. 555

Huic se forma dei vultu redeuntis eodem
obtulit in somnis rursusque ita visa monere est,
omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
et crinis flavos et membra decora iuventa:
"Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos, 560
nec quae te circum stent deinde pericula cernis,
demens, nec Zephyros audis spirare secundos?

Illa dolos dirumque nefas in pectore versat
certa mori, variosque irarum concitat aestus.
Non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas? 565

Iam mare turbari trabibus saevasque videbis
conlucere faces, iam fervere litora flammis,
si te his attigerit terris Aurora morantem.
Heia age, rumpe moras. varium et mutabile semper
femina." Sic fatus nocti se immiscuit atrae. 570

Tum vero Aeneas subitis exterritus umbris
corripit e somno corpus sociosque fatigat:
"Praecipites vigilate, viri, et considite transtris;
solvite vela citi. Deus aethere missus ab alto
festinare fugam tortosque incidere funis 575
ecce iterum instimulat. Sequimur te, sancte deorum,
quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.

Adsis o placidusque iuves et sidera caelo
dextra feras." Dixit vaginaque eripit ensem
fulmineum strictoque ferit retinacula ferro. 580

Idem omnis simul ardor habet, rapiuntque ruuntque;
litora deseruere, latet sub classibus aequor,
adnixa torquent spumas et caerula verrunt.
Et iam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile. 585

Regina e speculis ut primam albescere lucem
vidit et aequatis classem procedere velis,
litoraque et vacuos sensit sine remige portus,
terque quaterque manu pectus percussa decorum
flaventisque abscissa comas 'Pro Iuppiter! ibit 590

hic,' ait 'et nostris inluserit aduena regnis?
 Non arma expedient totaque ex urbe sequentur,
 diripientque rates alii naualibus? Ite,
 ferte citi flammis, date tela, impellite remos!
 Quid loquor? aut ubi sum? Quae mentem insania mutat? 595
 Infelix Dido, nunc te facta impia tangunt?
 Tum decuit, cum sceptras dabas. En dextra fidesque,
 quem secum patrios aiunt portare penatis,
 quem subiisse umeris confectum aetate parentem!
 Non potui abreptum divellere corpus et undis 600
 spargere? Non socios, non ipsum absumere ferro
 Ascanium patriisque epulandum ponere mensis?
 Verum anceps pugnae fuerat fortuna. Fuisset:
 quem metui moritura? Faces in castra tulissem
 implemque foros flammis natumque patremque 605
 cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.
 Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
 tuque harum interpretis curarum et conscia Iuno,
 nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes
 et Dirae ultrices et di morientis Elissae, 610
 accipite haec, meritumque malis advertite numen
 et nostras audite preces. si tangere portus
 infandum caput ac terris adnare necesse est,
 et sic fata Iovis poscunt, hic terminus haeret,
 at bello audacis populi vexatus et armis, 615
 finibus extorris, complexu avulsus Iuli
 auxilium imploret videatque indigna suorum
 funera; nec, cum se sub leges pacis iniquae
 tradiderit, regno aut optata luce fruatur,
 sed cadat ante diem mediaque inhumatus harena. 620
 Haec precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
 tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
 exercete odiis, cinerique haec mittite nostro
 munera. Nullus amor populis nec foedera sunt.
 Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor 625
 qui face Dardanos ferroque sequare colonos,
 nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
 Litora litoribus contraria, fluctibus undas
 imprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotesque.'
 Haec ait, et partis animum versabat in omnis, 630
 invisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
 Tum breviter Barcen nutricem adfata Sychaei,
 namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
 'Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem:
 dic corpus properet fluviali spargere lympha, 635
 et pecudes secum et monstrata piacula ducat.
 Sic veniat, tuque ipsa pia tege tempora vitta.
 Sacra Iovi Stygio, quae rite incepta paravi,
 perficere est animus finemque imponere curis
 Dardaniique rogam capitis permittere flammae.' 640

Sic ait. Illa gradum studio celebrabat anili.
 At trepida et coeptis immanibus effera Dido
 sanguineam volvens aciem, maculisque trementis
 interfusa genas et pallida morte futura,
 interiora domus inrumpit limina et altos 645
 conscendit furibunda rogos ensemque recludit
 Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.
 Hic, postquam Iliacas vestis notumque cubile
 conspexit, paulum lacrimis et mente morata
 incubuitque toro dixitque novissima verba: 650
 'Dulces exuviae, dum fata deusque sinebat,
 accipite hanc animam meque his exsolve curis.
 Vixi et quem dederat cursum Fortuna peregi,
 et nunc magna mei sub terras ibit imago.
 Urbem praeclaram statui, mea moenia vidi, 655
 ulta virum poenas inimico a fratre recepi,
 felix, heu nimium felix, si litora tantum
 numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae.'
 Dixit, et os impressa toro: 'Moriemur inultae,
 sed moriamur' ait. 'Sic, sic iuvat ire sub umbras. 660
 Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
 Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.'

553–83. Aeneasnak megjelenik álmában Mercurius, s felszólítja, hogy induljon el. Aeneas haladéktalanul útra kel hajóhadával. – 554 **certus eundi** Biztos lévén abban, hogy eltávozik; mindent előkészítve az indulásra, már a hajón tartózkodik. Az isteni parancsnak engedelmességgel nyugodtan alszik. – 557 **in somnis** Álmában; most csak álomról van szó; korábban teljes valóságában megjelent neki Mercurius. – 558–559 **omnia...membra** Acc. Graecus vagy respectivus. – **coloremque** Versus hypermeter. – 560 **hoc sub casu** Ebben a kritikus helyzetben. – 561 **deinde** Máris, mostantól kezdve. – 563 **illa** Dido. – 565 **potestas** Ti. *est*: amikor lehetőség van. A sor ritmusa, és az alliteráció a parancs szigorúságát hangsúlyozza. – 566 **videbis** Rövidesen látod majd. – **trabibus** Abl. rei efficientis; hajóktól; pars pro toto (synekdoché); vö. 3, 191. – 569 **heia age** Nosza rajta; rajta hát. – 569–70 **varium et mutabile semper femina** “A nő szeszélyes és változékony lény”; e kijelentés súlyát fokozza, hogy isten mondja. – 571 **subitis...umbris** A hirtelen látomástól megrettenve. – 572 **fatigat** Fölkelti. – 573 **praecipites vigilate** “Siessetek felébredni”, “ébredjete gyorsan”. – 575 **incidere funis** “Elválni a hajóköteleket” – 576 **ecce...instimulat** Íme, ismét sürget; utána infinitivus. – 577 **quisquises** A római vallásra jellemző óvatossági formula. – 578 **placidusque iuves** Kegyesen segíts. – 579–80 **ensem fulmineum** Villámgyors kardját. – 580 **retinacula** A kötélzet; a hajóköteleket. – 582 **deseruere** A praes. perfectum az indulás gyorsaságát fejezi ki.

584–629. Dido palotájából látja a trójaiak elhajózását; bosszút esküszik, s elátkozza a trójaiakat, különösen Aeneast. – 586 **e speculis** Tornyának kémlelőnyílásából. – 587 **aequatis...velis** Rendezett hadrendben; minden vitorlájuk ugyanabban a szögben állt. Vonulásuk a megfontolt rendet tükrözte, szemben Dido gondolatainak és érzelmeinek kuszaságával. – 589–90 **percusa...abscissa** Mediális értelemben tárgy vonzattal. – 590 **“pro Iuppiter!”** Interjectio: Ah, Iuppiterre; mint *pro di immortales*. – 591 **inluserit** Fut. perfectum: jövevény léte csúfot üzött királyságunkból; alárendelt mondat helyett, előidejűség kifejezésére az *ibit* után – 592 **non arma expedient** Ti. alii: Miért nem fognak fegyvert egyesek? – **diripentque rates** Miért nem vonszolják le mások a hajókat a hajótartókról? A

kódexek *diripient* olvasata kifejező az indulatos sietségre, ezért nem kell megváltoztatni. – 594 Ezek az imperativusok mutatják, hogy Dido már nincs tisztában azzal, hogy hol van, hogy egyedül van. – 595 Itt tér magához. – 596 **facta impia** Megszegte Sychaeusnak tett esküjét, nem törődött népével Aeneas iránti szerelmében. A lassú szpondeuszok lassú eszmélését jelzik. Mások az *impia factát* Aeneasra vonatkoztatják. – 597 **decuít** Kellott volna. – en dextra fidesque Ti. eius: Íme (ilyen annak az embernek) a becsülete és hűsége, akiről azt mondják, hogy (quem...aiunt). – 599 **subiisse umeris** Vállára tette. – 600 **non potui** Hogy nem voltam képes? Miért nem tudtam? – 600–602 Dido szándékolt tette a görög mitológia véres történeteire emlékeztet: Médeia tengerbe szórta testvérének, Apsyrtosnak széttépett testét; Atreus Thyestésnek feltálalta gyermekeit. – 603 **verum...fuerat** De a harc kimenetele bizonytalan lett volna. Az indicativus azt fejezi ki, hogy a kimenetel bizonytalansága tényleg fennállott, ha csatára került volna sor. – **fuisset** Lett volna kétséges! Ez Dido válasza egy képzelt vitatkozó félnek. – 604 **quem metui moritura** Kitől kellett volna félnem, ha már elhatároztam magam a halálra. – **tulisssem** Kellott volna vinnem; Dido felsorolja, mit kellett volna tennie. – 605 **implemsemque Implevissemque.** – **foros** A *fori* a fedélzet közepén az evezőpadok közti út, folyosó a hajón. – 606 **extinxem** Synkopé: *extinxissem.* – **menet...dedissem** Ti. *in flammis*: Ráadásul (ezenfelül) saját magamat is a tűzbe kellett volna vetnem. – 607–10 Az elmulasztott múltbeli tettektől most az istenekhez fordul, a Naphoz, Iunóhoz, Hekatéhoz, a Furiákhoz és a többi istenekhez. – 608 **interpres...et conscia** közvetítője és ismerője; Iuno mint pronuba s mint Karthágó védőistene közel áll Didóhoz. – 609 **Hecate...ululata** “Hekaté, akinek a nevét üvöltözik”. Hekaté és az útkereszteződések kapcsolatára utal Hekaté Trivia neve. – 610 **Dirae ultrices** Bosszúálló Furiák. – **di morientis** Elissae A haldokló Elissával törődő valamennyi isten. – 611 **meritumque...numen** Kétféleképpen értelmezhető: a, “Isteni hatalmatokat fordítsátok a gonoszok ellen, akik ezt kiérdemelték”; vö. Servius: *quod mali merentur.* b, “Isteni hatalmatokat fordítsátok bajaim felé, mert ezt én kiérdemeltem”. 612–3 **si...necesse est** Ha szükséges, ha nem lehet elkerülni, hogy ez a bűnös alak (*infandum caput*) elérje (*tangere*); acc. c. inf. – 614 **hic terminus haeret** Ez a határozat megingathatatlan (elmozdíthatatlan, mint a római határkö) – 615 **at** Mégis, legalább. – 616 **finibus extorris** Hazájától távol, földönfutóként. Ezek az átkok így vagy úgy bekövetkeznek még az Aeneis cselekményén belül: Turnusék megtámadják, kénytelen elhagyni a trójai tábornak, hogy segítséget kérjen Eundaertől, sok kedves emberének látja halálát, pl. Pallasét stb. – 618 **sub leges pacis iniquae** Igazságtalan békeszerződés kikötései alá vet magát: Iuno feltétele szerint a trójaiak és itáliaiak egyesülés úgy jöhet létre, hogy a trójaiak elveszítik nevüket; vö. 12, 828. skk. – 619 **optata luce** A vágyott, kívánt életet, azaz hosszú életet. – 620 **sed cadat ante diem** De időnap előtt pusztuljon el. A monda szerint Aeneas a *rutulusok* legyőzése után már csak három évet élt; a hagyomány szerint a kis Numicius folyóba fulladt. – 622 **Tum vos** Eddig tartott Dido átkának egyik része, mely a közvetlen jövőre s Aeneas sorsára vonatkozott. Az “azután ti, karthágóiak” megszólítással kezdődő rész a távoli jövőről, a római és pun nép kiengesztelhetetlen ellentétéről, végső soron a pun háborúkról szól. – 623–4 **cinerique...munera** Ezt adjanak áldozati ajándékként hamvaimnak; ti. ezt az örökös gyűlöletet; ironikusan kemény fogalmazás. – 624 **sunto** Az imperativus futuri használata a törvények nyelvezetére jellemző; itt is ilyen értelemben szerepel: “Ne legyen semmiféle szerelem, sem szövetség e népek között”, ti. a rómaiak és a karthágóiak között. – 625 **exoriare Exoriaris** – támadj, szüless meg te ismeretlen bosszúálló (apostrophé – megszólítás). – 626 **face...ferroque** Tűzzel-vassal üldözd a Trójából érkezett telepeseket. – 627 **nunc, olim, quocumque...tempore** Most, a jövőben és bármikor; Dido parancsa egyetemes érvényű: minden karthágóinak minden időre szól: a rómaiaknak nyilván eszébe juttatta Hannibált is. – **dabunt se...vires** (Elegendő) hatalmunk lesz. – 628–9 **litora litoribus contraria...imprecor** A partoknak ellenséges partokat kívánok; a két nép közötti kibékíthetetlen ellentét mesteri megfogalmazása. – 629 **ipsique nepotesque** Harcoljanak ők és

az unokáik is; különleges a versus hypermeter funkciója: Dido végtelen gyűlöletét a befejezetlen ritmus is kiemeli: megsejteti további átkozódásait. – 630–62. Dido elküldi a dajkát, Barcét Annáért, közben felmegy a máglyára s elmondja utolsó szavait. – 630 **animum versabat** Figyelmét, gondolatát mindenfelé fordította. – 631 **lucem Vitam**. – 632 **Barcen nutricem...Sychaei** Barcét, Sychaeus dajkáját szólítja, s ezzel mintegy engesztelni kívánja Sychaeus megsértett szellemét. – 633 **cinis ater** A máglya fekete hamuja vette birtokba saját dajkáját még Tyrosban. Nem tudjuk, hogy maga V. találta-e ki ezt a részletet, vagy a hagyományból vette. – 635 **dic...properet** Mellérendelés felszólító tárgyi mellékmondat helyett. – **corpus** Annára vonatkozik: hintse meg testét folyóvízzel; kötelező rituális tisztálkodás áldozatbemutatáskor. – 636 **et monstrata** A papnő által meghatározott áldozati tárgyakat is. – 637 **sic veniat** Így jöjjön; miután előkészítette magát és az áldozati állatokat, tárgyakat. – **tuque** És te is; ehhez is idő kell. Dido azért parancsolja mindezt, hogy biztosítsa magának a zavartalanságot az öngyilkossághoz. – 638 **Iovi Stygio** Pluto. – 640 **Dardaniique rogam capitis** E trójai ember máglyáját meggyújtani. Dido azt mondja, hogy a máglyán Aeneas képmását kívánja elégetni, csak ő tudja, hogy saját maga számára készült a máglya. – 641 **studio celerabat anili** Öregasszonyos igyekezettel szaporázta léptét. – 642 **coeptis immanibus effera** Szörnyű szándékától nekivadulva; – 643 **aciem Oculos**: vérbe borult szeméit forgatva. – 643–4 **maculisque...genas** Remegő arca foltokkal borítva; az interfusa medialis értelemben tárggyal. – 644 **pallida morte futura** A közeli haláltól sápadtan; Kleopatra halálfélelméről ugyanezt mondja: pallentem morte futura (8, 709). E hasonlósággal mintha sejtetni engedné V., hogy Dido Kleopátra előképének tekinthető. – 645 **interiora...inrumpit limina** A palota belsejébe ront; ti. a palota tornyának kémlelőnyílásánál volt: onnan látta Aeneasék elvonulását. – 645–6 altos **conscendit...rogos** Felhág a magas máglyára; költői többes szám. – 646–7 **ensemque...Dardanium** A trójai kardot kihúzza hüvelyéből. Feltehetőleg Aeneastól kapta ajándékba, szerelmi ajándékként. – 647 **non hos...is usus** Nem erre a célra kért ajándékot, valószínűleg díszkardról van szó. – 648 **hic** Ekkor. – 649 **paulum...morata** Rövid ideig könnyteli gondba merülve. – 650 **incubuitque...dixitque** A *-que...-que* is... is értelemben szerepel. – **novissima Ultima**. – 651 **dulces exuviae** Számomra oly kedves holmik, ruhák; szerelmük emlékei. Dido utolsó szavai a sírversek (elogia) tömörségével foglalja össze életének említésre méltó tényeit. – 654 **magna mei...imago** Dicsőséges szellemképem; a személyes névmás genitivusa jobban kiemeli a személyt, mint a birtokos névmás. – 656 **ulta virum** Megbosszultam férjem halálát. – **poenas...recepti** Megbüntettem gonosz fivéremet. – 658 **Dardaniae...carinae** Ha trójai hajók sohasem érték volna el partjainkat, Médeia hasonlókat mondott (Apollónios Rh. 3, 774. skk; 4,32. skk.) és Ariadné is (Cat. 64, 171–2). – 659 **os impressa toro** Megcsókolva a nászágyat, mint Médeia. – 660 **sic, sic** Így, így tetszik nekem meghalni, így akarok meghalni; saját kezemmel s Aeneas kardjával vetve véget életemnek.